

MONITOR RACISME
& EXTREEM RECHTS
ROMA EN SINTI

PETER R. RODRIGUES | MAAIKE MATELSKI
ANNE FRANK STICHTING | ONDERZOEK EN DOCUMENTATIE
UNIVERSITEIT LEIDEN | DEPARTEMENT BESTUURSKUNDE

**Monitor racism
& extreem-rechts**
Cahier nr. 3
Roma en Sinti

Peter R. Rodrigues
Maaïke Matelski

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Rodrigues, Peter R.

Monitor racisme en extreem-rechts. Roma en Sinti / Peter R. Rodrigues en Maaïke Matelski
Amsterdam: Anne Frank Stichting,
Leiden: Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden (Cahier; 3)

ISBN: 90-72972-92-9

Trefwoorden: roma / sinti / monitor / racisme / discriminatie

© Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden, 2004

Anne Frank Stichting / Onderzoek en Documentatie

Postbus 730, 1000 AS Amsterdam, tel. 020 - 5567100

Ontwerp: Karel Oosting

Druk: De Volharding, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without the prior written permission from the publisher.

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Definities en methodiek	8
3	Migratie	11
3.1	Oorsprong en vervolging	11
3.2	Roma en Sinti in Nederland	12
3.3	Naoorlogse migratie	14
3.4	Migratie en integratie	16
4	Maatschappelijke positie	19
4.1	Aantallen en geografische spreiding	19
4.2	Cultuur	21
4.3	Roma en Sinti: één groep?	23
4.4	Huisvesting	24
4.5	Onderwijs	26
4.6	Arbeid en inkomen	28
4.7	Organisatievorming	29
5	Achterstelling	31
5.1	Inleiding	31
5.2	Klachtgedrag	32
5.3	Klachtenmeldpunt	35
5.4	Beeldvorming	36
5.5	Huisvesting	37
5.6	Onderwijs	40
5.7	Arbeid	43
5.8	Goederen en diensten	44
5.9	Overheidsbeleid	45
5.10	Politie en Justitie	46
6	Conclusies en aanbevelingen	49
6.1	Conclusies	49
6.2	Aanbevelingen	52
	Noten	55
	Bijlage I Lijst sleutelinformanten	61
	Bijlage II Vragenlijst interviews	62

Inleiding

Veel mensen zouden dit een onderzoek naar ‘zigeuners’ noemen. Echter, onder Roma en Sinti is het in het algemeen niet gebruikelijk om de term ‘zigeuner’ te hanteren. Dat is evenwel de term waarmee Roma en Sinti in het dagelijkse spraakgebruik worden aangeduid. Bovendien is lang niet iedereen zich bewust van het verschil tussen ‘zigeuners’ en woonwagenbewoners. De term woonwagenbewoners verwijst naar de woonvorm, terwijl Roma en Sinti zijn te beschouwen als een etnische groep. De term ‘zigeuners’ heeft voor de Roma en Sinti gemeenschap een sterk negatieve connotatie en zou refereren aan de Duitse woorden voor ‘rondtrekkende boef’ (*ziehender Gauner*). Een en ander is voor ons voldoende aanleiding om in dit onderzoek van Roma en Sinti te spreken.

Op 1 mei 2004 is de Europese Unie uitgebreid met staten uit Midden- en Oost-Europa. Dit heeft de vraag opgeroepen of deze landen voldoende kansen en bescherming bieden aan de binnen hun landsgrenzen verblijvende Roma en Sinti. Het is algemeen bekend dat Roma en Sinti in deze landen een weinig benijdenswaardige positie innemen. Daarom is vanuit verschillende Europese instellingen – zoals de Raad van Europa – herhaaldelijk opgeroepen deze bevolkingsgroep extra te helpen en te beschermen tegen discriminatie. De vraag dringt zich echter op of de positie van Roma en Sinti in West-Europa zoveel beter is, of dat er minder aandacht voor hen is omdat de populatie geringer in omvang is. En in hoeverre worden deze mensen in Nederland geconfronteerd met achterstelling en ongelijke behandeling? Het is deze laatste vraag die wij in dit onderzoek willen beantwoorden.

In het kader van het project *Monitor Racisme en Extreem Rechts* wordt periodiek verslag gedaan van de stand van zaken in Nederland met betrekking tot rassendiscriminatie, racistisch geweld en extreem-rechts. Het monitorproject wordt gezamenlijk uitgevoerd door de Anne Frank Stichting en de Universiteit Leiden.

In het kader van dit project is slechts incidenteel gerapporteerd over discriminatie van Roma en Sinti. Dat was het geval in het vierde Monitorrapport waarin verslag werd gedaan van de ‘afkoop’ in het jaar 2000 van een groep Roma uit de gemeente Driebergen.¹ Zowel de (hoogte van de) afkoopsom als de bejegening van de Roma na hun vertrek uit de gemeente trokken maandenlang de aandacht van de landelijke media. Voor het overige kwamen Roma en Sinti nauwelijks voor in de gegevens die in het kader van het Monitorproject zijn verzameld. Een verklaring zou kunnen zijn dat deze relatief kleine bevolkingsgroep geen discriminatie van betekenis ondervindt. In overzichten zoals die de afgelopen jaren zijn samengesteld door de Landelijke Vereniging van Anti-Discriminatie Bureaus en Meldpunten, zijn Roma en Sinti niet terug te vinden. Bij de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) of bij het Openbaar Ministerie wordt vrijwel nooit een klacht door Roma of Sinti ingediend. Een andere mogelijke verklaring is dat Roma en Sinti in Nederland wel discriminatie ondervinden, maar deze incidenten niet aanbrengen bij de gevestigde instanties zoals de politie, de Anti-Discriminatie Bureaus of de Commissie Gelijke Behandeling.

In hoeverre ondervinden Roma en Sinti in Nederland achterstelling? Omdat cijfermatig materiaal ontbreekt gaan wij ter beantwoording van deze onderzoeksvraag te rade bij sleutelinformanten. Sleutelinformanten zijn personen die specifieke deskundigheid bezitten op het terrein van Roma en Sinti. Ons doel is geweest om te inventariseren of zich vanuit het perspectief van de Roma en Sinti over de periode 2002 – 2003 incidentele of structurele gevallen van discriminatie hebben voorgedaan. Met de keuze voor deze periode wordt in de tijd aangesloten op het laatste (vijfde) monitorrapport en wordt tevens voorkomen dat inkleuring plaatsvindt aan de hand van min of meer gedateerde gebeurtenissen. De informatie van de sleutelinformanten is aangevuld met gegevens over deze materie die in deze periode zijn verzameld door het documentatiecentrum van de Anne Frank Stichting.

Het is welhaast onmogelijk de onderzoeksvraag te beantwoorden en aanbevelingen te doen zonder de achtergrond en de maatschappelijke positie van de onderling verschillende gemeenschappen van Roma en Sinti daarbij te betrekken. Vandaar dat in dit onderzoek deze inventarisatie is meegenomen. Voor de keuze van sleutelinformanten en de gekozen methodiek wordt elders in dit onderzoek verantwoording afgelegd. Op deze plaats willen wij onze dank aan de geïnterviewden uitspreken voor hun ruimhartige medewerking en benadruk-

ken dat voor de uitkomsten van het onderzoek alleen de auteurs verantwoording dragen. De deelname van Maaïke Matelski aan dit onderzoek vond plaats in het kader van haar stage voor de studie Sociale Psychologie aan de Universiteit van Amsterdam.

Definities en methodiek

In het *Internationaal Verdrag ter uitbanning van alle Vormen van Rassendiscriminatie* (IVUR) uit 1965 staat het begrip ras als volgt omschreven: “ras is tevens huidskleur, afkomst, nationale en etnische afstamming.”² Het IVUR is mede tot stand gekomen naar aanleiding van de verschrikkingen in de Tweede Wereldoorlog en is door Nederland in 1966 geratificeerd. Het behoeft dan ook geen nadere toelichting dat de Roma en Sinti bescherming genieten onder het begrip ras als zij vanwege hun etniciteit achtergesteld worden. Rechtspraak in Nederland hierover blijkt echter nauwelijks voorhanden. Een van de weinige uitzonderingen hierop is een oordeel van de CGB over vermeende achterstelling bij het afsluiten van een autoverzekering.³

Voor een goed begrip van het onderwerp van onderzoek dient verschil te worden gemaakt tussen (achterstelling van) woonwagenbewoners en (achterstelling van) Roma of Sinti. Woonwagenbewoners kenmerken zich – zoals hiervoor gezegd – in het bijzonder door hun woonvorm. Hoewel er gesproken kan worden van een woonwagencultuur, is het in de eerste plaats een sociale constructie. Roma en Sinti vormen een etnische groep met een achtergrond die zijn oorsprong buiten Nederland heeft. Sommige Roma en Sinti leven in woonwagens en andere in woonhuizen. Alleen in het eerste geval zal er samenloop zijn met de situatie van woonwagenbewoners. Dat geldt bijvoorbeeld voor het standplaatsenbeleid. In dat opzicht is er beleidsmatige betrokkenheid tussen beide groepen, maar vallen woonwagenbewoners als zodanig buiten dit onderzoek.

Ook getalsmatig zijn er grote verschillen. In Nederland leven ongeveer 30.000 woonwagenbewoners,⁴ terwijl de gemeenschap van Roma en Sinti volgens onze schatting ongeveer 6.000 personen betreft.⁵ Woonwagenbewoners ondervinden in toenemende mate een kritische houding van de overheid en samenleving. Slechts waar dit ook de positie van Roma en Sinti raakt, wordt hier in dit

onderzoek onderzoek aandacht aan besteed. Vanuit het perspectief van rechtsbescherming zijn er eveneens verschillen. Discriminatie van Roma en Sinti houdt zowel onder de strafwetgeving als onder de (civiele) Algemene Wet Gelijke Behandeling verboden onderscheid naar ras in. Daarentegen worden in de Nederlandse anti-discriminatiewetgeving woonwagenbewoners niet genoemd als te beschermen groep. Het is wel mogelijk dat zij bescherming verkrijgen onder de open norm “op welke grond ook” in het discriminatieverbod van artikel 1 van de Grondwet. De CGB heeft leden van deze groep bescherming geboden onder het begrip ras indien er sprake was van een woonwagentradië die zich van generatie op generatie manifesteert en indien de groep zichzelf beschouwt als een bevolkingsgroep met een van andere bevolkingsgroepen te onderscheiden cultuur.⁶

Zoals eerder opgemerkt, hebben wij bij gebrek aan cijfers over achterstelling gekozen voor interviews met personen met een bijzondere deskundigheid over Roma en Sinti in Nederland. Bij de selectie van deze sleutelinformanten is er voor gekozen de deskundigen uit de Roma en Sinti gemeenschap zelf mede aan het woord te laten. Tevens is getracht doublures in expertise van de geïnterviewden te voorkomen. Van de vele lokale experts zijn vanwege de beperkingen in tijd en menskracht slechts enkelen benaderd. De lijst van de door ons geïnterviewde sleutelinformanten is opgenomen als Bijlage I.

Voor de interviews is gebruik gemaakt van een gestructureerde vragenlijst die als Bijlage II in het onderzoek is opgenomen. Het primaire doel van de interviews was om na te gaan of er sprake is van gepercipieerde discriminatie of ongelijke behandeling. Met gepercipieerde discriminatie of ongelijke behandeling bedoelen wij achterstelling die door Roma of Sinti als zodanig is ervaren. Hiermee is niet gezegd dat er daadwerkelijk sprake is van overtreding van de strafrechtelijke discriminatieverboden of van schending van de Algemene Wet Gelijke Behandeling. Indien wij de klachten bij de Anti-Discriminatie Bureaus in ogenschouw nemen, of de verzoeken om een oordeel bij de Commissie Gelijke Behandeling, betreft het eveneens door de betrokkene ervaren achterstelling. In beginsel heeft het onderhavige onderzoek niet tot doel op zaaksniveau na te gaan of de klacht over achterstelling inderdaad gegrond is. Dat neemt niet weg dat in gevallen waarin een dergelijk oordeel zonder diepgravend onderzoek gegeven kan worden, hiervan melding wordt gedaan.

In de internationale context wordt veelal gesproken over Roma. In dit onderzoek is gekozen voor de benaming Roma en Sinti omdat wij daarmee recht menen te doen aan de situatie die typisch is voor Nederland. Dat betekent echter dat moet worden ingegaan op de mogelijke verschillen in achtergrond en positie tussen Roma en Sinti. Deze (mogelijke) verschillen kunnen immers ook doorwerken in de vraag of er sprake is van achterstelling en zo ja, in welke vorm deze zich voordoet. Ten behoeve van een goed begrip van de uitkomsten van de interviews en de analyse van de knelpunten is het tevens van belang de migratie van Roma en Sinti naar Nederland en hun maatschappelijke positie beknopt in kaart te brengen. De volgende twee hoofdstukken zijn besteed aan deze beschrijving die is ontleend aan literatuuronderzoek, de interviews en eigen waarnemingen.

Migratie

Oorsprong en vervolging

Over de oorsprong van de Roma en Sinti als groep bestaat veel onduidelijkheid. Er is weinig of niets over gedocumenteerd en veel informatie komt voort uit mythes en legendes waarvan de bron niet te achterhalen is. De meest gehoorde theorie, die ook door henzelf veel wordt aangehangen, is dat zij afkomstig zijn uit India. Wetenschappers trekken deze conclusie vooral op basis van overeenkomsten tussen hun taal, het Romanes, en het Sanskriet. Ook qua uiterlijk en cultuur wordt wel gewezen op overeenkomsten met Indiërs. De naam Sinti zou bijvoorbeeld afkomstig zijn van de heilige Indiase rivier Sindhu, de naam Roma van de god Rahm.⁷ Rond de vroege Middeleeuwen zouden de Roma en Sinti India hebben verlaten⁸ of er uit verdreven zijn.⁹ Via het Midden-Oosten zijn zij richting Europa getrokken. Vervolgens hebben ze zich in groepen in verschillende richtingen verspreid. Er zijn inmiddels vele groepen te onderscheiden, maar voor de Nederlandse situatie kunnen we ons beperken tot de Roma en Sinti. De Sinti zijn al vrij snel richting West-Europa getrokken. De Roma vestigden zich eerst vooral in Oost-Europa en komen pas sinds de laatste honderd jaar ook in West-Europa voor.¹⁰

Opvallend aan de geschiedenis van alle Roma en Sinti is dat zij eeuwenlang en op diverse plaatsen vervolgd zijn. De belangrijkste reden hiervoor is vermoedelijk dat zij sinds jaar en dag een nomadisch bestaan leiden en dus veelal als vreemdelingen gezien werden. Soms zijn ze aanvankelijk gastvrij ontvangen en later weer verdreven. In andere gevallen zijn ze überhaupt niet welkom geweest. Behalve door religieuze motieven en eventuele xenofobische gevoelens is hun ontvangst in de loop der eeuwen vooral bepaald door de economische situatie in het betreffende gebied. Ze leefden en leven immers veelal van ambulante beroepen in de handel, ambacht of kunst en de behoefte daaraan wisselde ui-

terraard sterk. Door hun levenswijze zijn Roma en Sinti veelal herkenbaar gebleven als aparte groep. Hun nomadisch bestaan heeft het bij problemen relatief makkelijk gemaakt hen te beschuldigen en te verdrijven. Deze vaak moeilijke interactie heeft ertoe bijgedragen dat het vertrouwen in de buitenwereld – door Roma en Sinti ook wel ‘burgermaatschappij’ genoemd – steeds minder is geworden en dat zij zich steeds meer hebben teruggetrokken in de eigen gemeenschap.

De Tweede Wereldoorlog vormde het dieptepunt in de vervolging van Roma en Sinti. In Duitsland had de immigratie van groepen Roma en Sinti vanaf de 19^e eeuw tot xenofobie en discriminatie geleid. Het nazi-regime bestempelde naast de joden, de ‘zigeuners’ dan ook tot zondebok. Zij werden gedeporteerd naar concentratiekampen en daarnaast onderworpen aan rassenexperimenten en sterilisatie. In totaal zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog 500.000 tot 1.000.000 Roma omgebracht.¹¹ De Roma die de oorlog hadden overleefd, werden vanwege hun eigenzinnige en nomadische leefstijl in de Oost-Europese socialistische staten niet gewaardeerd door de overheden en hun maatschappelijke positie was slecht. Ondanks de discriminatie en achterstelling wisten sommigen toegang te krijgen tot het onderwijs en de arbeidsmarkt. Na de val van de muur echter steeg in Oost-Europa de werkloosheid, die de Roma vanwege hun gebrek aan scholing extra zwaar trof. Bovendien pasten zij niet binnen de nieuwe identiteit van veel Oost-Europese landen, waardoor het racisme en de discriminatie tegen hen verder toenamen. Naar schatting leven in heel Europa momenteel tussen de 8 en 12 miljoen Roma.¹²

3.2 –

Roma en Sinti in Nederland

De eerste Sinti in het huidige Nederland zijn in 1420 gesignaleerd in Deventer.¹³ In de loop van de 15^e eeuw kwamen steeds meer Roma en Sinti het land binnen. Aanvankelijk betrof het vooral Oost-Europese Roma die uit economische motieven kwamen en maar kort in Nederland bleven. Later kwamen Sinti uit Duits-talig gebied die zich na omwegen vestigden in Noord-Brabant en Limburg. Het verblijf van Roma en Sinti in Nederland tot aan de Tweede Wereldoorlog wordt wel ingedeeld in twee perioden (1420-1750 en 1868-1944) met daartussen een ‘zigeunerloos intermezzo’. Aanvankelijk werden Roma en Sinti in Neder-

land ‘Heidens’ of ‘Egyptiërs’ genoemd,¹⁴ later komt de term ‘zigeuners’ in gebruik. De precieze oorsprong van dit woord is onduidelijk, maar in het algemeen wordt het door Roma en Sinti als zeer negatief beschouwd.¹⁵

De Nederlandse overheden zijn nooit blij geweest met de komst van deze nomadische groepen en hebben hen diverse beperkende maatregelen opgelegd. De vooroordelen over ‘zigeuners’ zijn in de loop der eeuwen veelal groot en wijdverbreid. In officiële documenten zijn ze afgeschilderd als ‘tuig’ waar men zo min mogelijk mee te maken moet hebben. In een document uit 1726, uitgevaardigd door de Staten van Overijssel, werden zij zelfs vogelvrij verklaard. Aangemoedigd werd “om alle soo-danige genaamde Heidenen op wat maniere deselve best zullen kunnen van het Leven te beroven, zonder enige de minste straffe dies wegen te incurrenen.”¹⁶ Ook een toonaangevende bijdrage eeuwen later, geschreven door de gereformeerde politicus Abraham Kuyper rond 1907, somt menig vooroordeel over ‘de zigeuners’ op. Hij besloot zijn stuk met de volgende conclusie: “Hun besluit van 1417 om Europa binnen te trekken heeft aan Europa nooit anders dan schade berokkend en is voor henzelfen verkeerd in een niet meer af te wenden doem.”¹⁷

Vanaf de 19^e eeuw voerden veel Europese landen een actief beleid tegen de vestiging van Roma en Sinti. In Nederland is dergelijk beleid vanaf 1928 gevoerd.¹⁸ Groepen Roma en Sinti werden vaak over de grenzen heen en weer geschoven. Deze situatie is zeer schadelijk geweest voor zowel hun economische als hun maatschappelijke positie. Niettemin is er vanaf begin 20^e eeuw sprake van een groep ‘ingeburgerde’ Sinti in Nederland. Vlak voor de oorlog kwam nog een kleine groep Roma naar Nederland, later wel de ‘oude Roma’ genoemd. In 1943 werd voor woonwagenbewoners een trekverbod ingesteld en werden zij als groep geregistreerd bij de Recherchecentrale, wat normaliter alleen met criminelen gebeurde.¹⁹ Veel Roma en Sinti besloten hierop hun wagens te verlaten en probeerden onder te duiken. Desondanks zijn in mei 1944 tijdens een razzia 245 Nederlandse Roma en Sinti opgepakt en gedeporteerd. Van hen zijn slechts dertig teruggekeerd.²⁰ Erkenning voor hun oorlogsleed bleef echter lange tijd uit. De kleine groep overlevenden trok zich terug op afgelegen gebieden. Zij hadden het gevoel dat hun bestaan en vervolgingsgeschiedenis in Nederland niet werden erkend. Hierop komen wij later terug.²¹

3.3 –

Naoorlogse migratie

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen nieuwe groepen Roma naar Nederland. Deze immigratie is op te delen in enkele te onderscheiden perioden.

Jaren zestig

Onder de zogenoemde gastarbeiders die in de jaren zestig van de vorige eeuw vanuit Italië, Joegoslavië, Griekenland en Turkije als buitenlandse werknemers naar Nederland kwamen, zaten ook Roma.²² In tegenstelling tot de ‘oude’ Roma legden zij de nadruk op hun land van herkomst. De heersende vooroordelen over Roma waren meestal de reden om niet te koop te lopen met hun etnische identiteit. Over deze groep is dan ook vrijwel niets bekend. Hun aantal in Nederland wordt, inclusief nakomelingen, door sommigen wel geschat op enkele duizenden.²³

Jaren zeventig

Vanaf midden jaren zestig was er sprake van groepen Oost-Europese Roma, vaak stateloos, die naar West-Europa trokken. De West-Europese overheden hebben geprobeerd deze migratie zoveel mogelijk te ontmoedigen. Halverwege jaren zeventig verbleef in Nederland een groep van ongeveer vijfhonderd Roma. Aangezien deze groep niet kon worden uitgezet omdat geen land bereid was ze op te nemen, was de overheid gedwongen voor hen een oplossing te zoeken. Besloten werd ze allereerst te laten registreren. Vervolgens zouden zij verblijfsvergunningen krijgen, op voorwaarde dat er gemeenten bereid waren hen te huisvesten. Geen enkele gemeente betoonde zich enthousiast, mede omdat er landelijk al een groot tekort aan woonwagenaanplaatsen was. Pas na een jaar werden elf gemeenten gevonden die de Roma wilden huisvesten, weliswaar in huizen en niet in woonwagens. Aan 450 Roma werden verblijfsvergunningen afgegeven, op voorwaarde dat zij zich sedentair zouden vestigen in één van deze zogenoemde opvanggemeenten. Het betrof de volgende gemeenten: Berkel-Enschot, Capelle aan de IJssel, Ede, Epe, Gilze-Rijen, Lelystad, Nieuwegein, Oldenzaal, Spijkenisse, Utrecht en Veendam. Diverse gemeenten werkten mee vanwege bepaalde voorrechten die hen ‘in ruil’ werden toegezegd.²⁴

Duidelijk was dat de Nederlandse overheid erg met de situatie in haar maag zat. De regering en de Tweede Kamer waren het veelvuldig met elkaar oneens en

bij de registratie ontstonden problemen. Vanaf het moment dat besloten werd de in Nederland verblijvende Roma te registreren, kregen zij hiervoor drie dagen de tijd. Dit was om te voorkomen dat in het buitenland verblijvende Roma de gelegenheid zouden aangrijpen om ook voor een verblijfsvergunning in aanmerking te komen. Echter, diverse Roma die wel recht hadden op registratie waren niet in staat dit binnen drie dagen te doen. Sommigen verbleven op dat moment in het buitenland en anderen bereikte het nieuws te laat. Dat laatste was ook te wijten aan het hoge percentage analfabeten onder hen. Daarnaast kwam het voor dat een deel van de familie zich wel wist te registreren en een ander deel niet. De procedure leidde zodoende voor alle partijen tot ontevredenheid. Uiteindelijk werd besloten een na-registratie te houden, waarbij een deel van degenen die buiten de boot waren gevallen alsnog een verblijfsvergunning wist te bemachtigen. Anderen hebben nog steeds geen geldige papieren.²⁵

De bedoeling was om na deze eenmalige maatregel de grenzen streng te bewaken, zodat niet nog meer Roma naar Nederland kwamen. In 1979 echter diende zich een nieuwe groep van enkele honderden illegale Roma aan in Amsterdam, Utrecht en Lelystad. Voor deze groep was eigenlijk helemaal geen oplossing. Na lang overleg werd besloten enkelen van hen een verblijfsvergunning te geven voor de duur van telkens één jaar, totdat het land van herkomst vastgesteld kon worden. Deze voorwaarde bleek onhoudbaar en werd uiteindelijk geschrapt, waardoor het ook voor hen mogelijk was zich blijvend in Nederland te vestigen. Het is met name landdrost Lammers geweest die zich voor deze groep sterk heeft gemaakt. Over degenen die niet voor de regeling in aanmerking kwamen, is weinig bekend. Vermoed wordt dat de meesten van hen naar een ander land vertrokken zijn.

Met name de groep van 1979 liet zich, onder leiding van Koka Petalo, veelvuldig in de media horen. Het betrof vooral protesten van degenen die geen verblijfsvergunning konden krijgen. Het gevolg van alle media-aandacht was dat de Roma nog meer de reputatie kregen een problematische groep te zijn. Dit stigma sloeg ook over op de 'oude' Roma en (vooral) Sinti die al eeuwenlang in Nederland verbleven. De relatie tussen deze oudere groepen, ook wel 'Nederlandse zigeuners' genoemd, en de nieuwe groep 'buitenlandse zigeuners' is hierdoor verslechterd. Zo stoorden de Sinti zich vooral aan Koka Petalo. Hij had zichzelf de titel 'zigeunerkoning' gegeven, terwijl de Sinti zich geenszins door hem vertegenwoordigd voelden. De Nederlandse overheid en ook de media

hebben dit onderscheid echter nauwelijks gemaakt. Deze periode heeft nu nog invloed op de relatie tussen de verschillende groepen Roma en Sinti in Nederland en op de houding van ‘burgers’²⁶ ten opzichte van Roma en Sinti.

Jaren negentig

De nieuwste groep Roma in Nederland bevindt zich onder de vluchtelingen en asielzoekers, met name uit Oost-Europa. Hun aantal is niet bekend, omdat zij zich vaak niet bekend maken als Roma. Meestal verkeren zij in een andere positie dan de oudere groepen Roma, alsmede de Sinti. Ze reizen nauwelijks, wonen vooral in huizen en zijn daardoor minder herkenbaar als aparte groep. Bovendien hebben ze in hun land van herkomst vaak een opleiding en baan gehad, waardoor ze in de Nederlandse maatschappij beter hun weg weten te vinden.²⁷

3.4 –

Migratie en integratie

Sinds de komst van Roma en Sinti naar Nederland hebben de Nederlandse overheden beleid voor hen ontwikkeld. Soms was dit specifiek voor deze groep, soms betrof het maatregelen die voor woonwagenbewoners in het algemeen golden. Op deze plaats worden twee markante ontwikkelingen genoemd die van bijzondere invloed zijn geweest op de integratie van Roma en Sinti in de Nederlandse samenleving.

Oorlogsslachtoffers

De behandeling van de Roma en Sinti die de Tweede Wereldoorlog overleefden is door henzelf en hun nabestaanden als vernederend ervaren. Voor het relatief kleine aantal Roma en Sinti slachtoffers en getraumatiseerden was in Nederland geen aandacht. De overheid ging ervan uit dat zich onder de woonwagenbewoners nagenoeg geen Roma en Sinti meer bevonden.²⁸ Zijzelf trokken zich terug in eigen kring. De razzia in 1944 door de Nederlandse politie had het laatste beetje vertrouwen in de overheid weggenomen. Door zo min mogelijk op te vallen, hoopten zij hun eigen veiligheid te verzekeren.

Veel Roma en Sinti beschouwen oorlogsuitkeringen als ‘bloedgeld’. Zij wensen de doden niet ‘af te kopen’ en hebben daarom niet vaak een poging gedaan om in aanmerking te komen voor een uitkering op grond van de Wet Uitkering

Vervolgingsslachtoffers. Bovendien waren Roma en Sinti niet altijd goed op de hoogte van deze regeling. Vanwege het veel voorkomende analfabetisme zijn zij via de reguliere kanalen slecht te bereiken. Pas vanaf de jaren negentig kwam het aanvragen van deze uitkeringen beter op gang, mede door de inzet van de Landelijke Sinti Organisatie (LSO). Met name voor veel eerste-generatie slachtoffers is dit echter te laat.²⁹

Ook nadat er meer aandacht was gekomen voor de gebeurtenissen van en vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog, werd het lot van de Roma en Sinti nog nauwelijks erkend. Zo kregen zij pas relatief laat hun eerste oorlogsmonument (1978)³⁰ en financiële compensatie (2000). De Nederlandse overheid heeft op 21 maart 2000 een bedrag van 30 miljoen gulden ter compensatie beschikbaar gesteld. Dit bedrag moet besteed worden aan individuele uitkeringen en aan subsidies voor projecten die ten goede komen aan de Roma en Sinti gemeenschap.³¹

De laatste jaren heeft de overheid meer oog gekregen voor de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor de Nederlandse Roma en Sinti. Bij de nationale dodenherdenking op de Dam in Amsterdam in 2004 zijn voor het eerst hun oorlogsslachtoffers officieel herdacht en is door Sinteza Bluma Schattevoet namens de Roma en Sinti gemeenschap een krans gelegd.³²

Verblijfsvergunningen

Over de legalisering van de groep Roma in de jaren zeventig is al het een en ander vermeld. Toch zijn enkele aspecten van dit overheidsbesluit nog noemenswaardig. Het betreft dan vooral bepaalde beperkingen die aan de verblijfsvergunningen verbonden werden. Deze zijn weer terug te voeren op het feit dat de legalisering gezien kon worden als een noodmaatregel van de overheid. Zo was de bedoeling van de registratie dat 'de schade' beperkt zou blijven tot deze groep en dat het voor andere Roma onmogelijk zou worden Nederland nog binnen te komen. Daardoor is de indruk ontstaan dat de registratie nogal willekeurig was. Wie zich binnen de gestelde periode wist te registreren mocht blijven en alle anderen niet, ongeacht hun persoonlijke situatie. Voor het afwijzen van alle Roma die de jaren er na naar Nederland kwamen, is dan ook geen ander argument dan dat het zo was afgesproken. Ook werd verdere gezinshereniging nauwelijks toegestaan, doordat de Roma hiervoor een inkomenseis werd opgelegd waar zij zelden aan kunnen voldoen. Voor andere migranten in dezelfde

positie gold deze eis niet.³³ Hier is dus sprake geweest van ongelijke behandeling. Als gevolg hiervan zijn veel huishoudens ontstaan waarvan enkele leden legaal zijn en de rest niet.³⁴

Roma die mochten blijven, kregen het eerste jaar een voorwaardelijk verblijfsdocument, waardoor zij bijvoorbeeld geen werkvergunning konden krijgen en de omzetting van hun rijbewijzen ernstig vertraagd is. Dat laatste leidde er toe dat velen in die periode geen auto mochten rijden. De overheid was bang dat de Roma met een verblijfsvergunning zouden gaan ‘zwerven’ zolang de afspraken met de opvanggemeenten nog niet rond waren.³⁵ Behalve dat zij gedurende deze periode nauwelijks in staat waren iets voor zichzelf op te bouwen, is hen ook een heel andere levenswijze opgelegd dan ze gewend waren. Met name de voorwaarde dat de Roma in huizen moesten wonen, betekende voor velen een totale cultuuromslag. De verwachting was dat zij binnen vijf jaar ‘ingeburgerd’ zouden zijn. Ook wat het vinden van werk betreft waren de verwachtingen te hooggespannen, zeker gezien het feit dat vooraf bekend was dat een groot deel van de Roma analfabeet was. De alfabetiseringscursussen zijn verplicht gesteld op straffe van het korten van uitkeringen. Aangezien dit voor analfabeten uit andere minderheidsgroepen niet geldt, levert dit strijd op met het beginsel van gelijke behandeling.³⁶ In de uitvoering van het beleid heeft de overheid herhaaldelijk de grenzen van de wet opgezocht. Zo deed men in 1979 een poging enkele Roma die zich niet in de opvanggemeenten wilden vestigen, uit te zetten naar Joegoslavië. Het betrof hier echter mensen die inmiddels legaal in Nederland waren en uitzetting bleek dan ook geen optie.³⁷

Doordat de verwachtingen omtrent de inburgering van de Roma te hoog zijn geweest, kon het in werkelijkheid alleen maar tegenvallen. Voor de bescheiden vooruitgang die in de loop van de tijd wel is geboekt, had dan ook niemand meer oog. Al snel na de plaatsing in de opvanggemeenten ontstond aan alle kanten grote ontevredenheid. De gemeenten klaagden dat de Roma zich niet aanpasten en dat hen door het rijk een te rooskleurig beeld was voorgehouden. De Roma klaagden over de wirwar van regels en de onduidelijkheid van hun status. Vanwege de grote maatschappelijke achterstand kwamen de Roma nauwelijks aan werk. De gemeenten klaagden over de hoge criminaliteit die hiervan het gevolg zou zijn. De gebrekkige inburgering en criminaliteit waren al snel aanleiding om verzoeken tot naturalisatie af te wijzen, wat de integratie verder heeft bemoeilijkt.

Maatschappelijke positie

4.1 –

Aantallen en geografische spreiding

Het aantal Roma en Sinti in Nederland is moeilijk te geven. In de rapportage *Allochtonen in Nederland* van het Centraal Bureau voor de Statistiek komt deze groep de laatste jaren niet meer voor.³⁸ De jaarlijkse *Rapportage Integratiebeleid Etnische Minderheden* vermeldt over 2002 voor het laatst een schatting: 2.000.³⁹ Dit aantal dateert echter al uit het jaar 2000 en staat in schril contrast met de schatting toentertijd van de Landelijke Sinti Organisatie (LSO),⁴⁰ namelijk 5.000. Indertijd rapporteerden wij in een publicatie voor het Europese Waarnemingscentrum tegen Racisme en Xenofobie in Wenen dat het aantal daartussenin zou moeten liggen: 3.500.⁴¹ Mede op basis van een publicatie van Forum, het Instituut voor multiculturele ontwikkeling,⁴² vermelden wij in de vierde rapportage van de *Monitor Racisme en Extreem Rechts* dat het circa 6.000 personen betreft.⁴³ In het *Jaarboek Minderheden 2003* wordt een lager aantal gegeven. De auteurs schatten het op 4.000 personen.⁴⁴ Anderen komen op een aantal van 6.000 tot 10.000.⁴⁵ Het moge duidelijk zijn dat harde cijfers ontbreken.

Een schatting hangt mede af van de gehanteerde definitie. Indien het criterium geldt dat men zich Roma of Sinti voelt en noemt, dan tellen wellicht ook ‘ingetrouwde burgers’ mee. In dat geval dienen echter mensen met een Roma of Sinti afkomst die zich niet (meer) als zodanig identificeren buiten beschouwing gelaten te worden. Voor het criterium van het hebben van tenminste één ouder die Roma of Sinti is, valt veel te zeggen omdat het overeenkomsten heeft met de CBS definitie van allochtoon.⁴⁶ De moeilijkheid hierbij is dat Roma en Sinti er vaak voor kiezen hun etniciteit niet kenbaar te maken, ook als ze die privé wel erkennen. Enerzijds heeft dit te maken met de slechte reputatie van Roma en Sinti in Nederland. Anderzijds zitten voor een deel van de gemeenschap de gevolgen van registratie tijdens de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen.

Zo wordt de vrees om hun afkomst aan de buitenwereld te tonen van generatie op generatie doorgegeven. Het feit dat vooral veel Roma inmiddels in huizen zijn gaan wonen, bemoeilijkt verder een totale schatting.

Om toch een idee te krijgen over het aantal Roma en Sinti in Nederland maken wij een beredeneerde schatting. Hierbij wordt tevens gebruik gemaakt van de schattingen die door onze sleutelinformanten zijn gemaakt. Er was echter niemand die met enige zekerheid een juist aantal kon noemen. In de literatuur kan van sommige groepen Roma en Sinti de oorspronkelijke omvang achterhaald worden.⁴⁷ Daarop komt de bevolkingsaanwas die gedurende de verstreken tijd aan deze groepen kan worden toegerekend. Alles bij elkaar beschouwd komen wij uit op circa 6.000 Roma en Sinti in Nederland. Binnen dit aantal vormen de Sinti, vlak na de oorlog de grootste groep, inmiddels een lichte minderheid (2.500). Het aantal Roma dat voortkomt uit de instroom in de jaren zeventig kan inmiddels geschat worden op 1.500. De van oudsher in Nederland verblijvende Roma (500) en de zogenoemde nieuwe Roma (500) zijn in aantal even groot. De nieuwe Roma zijn vooral als vluchtelingen naar Nederland gekomen. Daarnaast zijn er ook bij de werving van arbeidsmigranten Roma Nederland binnengekomen (1.000).⁴⁸ De meeste Roma die zich in Nederland bevinden hebben inmiddels de Nederlandse nationaliteit.⁴⁹

Is het aantal Roma en Sinti in Nederland al moeilijk vast te stellen, nog lastiger is het aan te geven waar in het land zij zoal verblijven. Wel zijn bepaalde concentraties waarneembaar. Het merendeel van de Sinti woont in Zuidoost-Brabant en Midden- en Zuid-Limburg. Hiervoor worden door henzelf een aantal redenen aangedragen zoals de wens om dichtbij de grens te wonen, de zuidelijke en 'Bourgondische' leefstijl die goed aansluit bij de eigen cultuur en het feit dat er relatief veel ruimte is voor woonwagencampen. De Roma die eind jaren zeventig naar Nederland kwamen, woonden aanvankelijk verplicht in de elf genoemde opvanggemeenten.⁵⁰ Hoewel daar nog steeds Roma gezinnen te vinden zijn, vertrokken inmiddels velen naar grotere steden zoals Den Bosch, Tilburg en Amsterdam (Bijlmer). De nieuwste groep Roma (vluchtelingen) bevindt zich overwegend in de grote steden, maar ook in kleinere gemeentes zoals Oss, waar ook de Landelijke Stichting "Roma Emancipatie" gevestigd is.⁵¹ Concentraties van Roma en in mindere mate Sinti zijn, naast de zuidelijke provincies, ook te vinden in de provincies Utrecht, Noord- en Zuid-Holland, maar zij komen in elke provincie voor, met name in de grote steden. Het grootste deel van deze stedelingen woont niet in woonwagens, maar in huizen.

4.2 –

Cultuur

Aandacht voor ‘de cultuur’ van Roma en Sinti kan in dit onderzoeksverslag niet ontbreken. Een uitvoerige en gedegen verhandeling is voor ons onderwerp evenwel niet noodzakelijk en dit zou ook moeilijk kunnen omdat er weinig systematische (wetenschappelijke) gegevens voorhanden zijn. Wij volstaan met een beknopte schets die ontleend is aan de diverse geraadpleegde bronnen en aan uitkomsten van gesprekken met onze informanten.

Allereerst dient te worden opgemerkt dat er eigenlijk geen sprake is van ‘de cultuur’ van Roma en Sinti. In feite gaat het om een mengsel van ‘eigen’ cultuur, van migrantencultuur en van elementen van de culturen van de samenlevingen waarin Roma en Sinti verblijven.

Een belangrijk verschil met westerse culturen, waaronder de Nederlandse, is dat de Roma en Sinti geen schriftelijke traditie hebben. Als gevolg hiervan verloopt veel informatieoverdracht via mondelinge communicatie en bij veel ouderen is dit zelfs vrijwel uitsluitend het geval. Jongeren worden onderwezen met verhalen, ervaringen en opvattingen over waarden en normen van de oudere familieleden. De taal die bij deze mondelinge overdracht wordt gebruikt is schriftloos en volgens enkele van onze informanten willen velen dat eigenlijk zo houden. Schrifteloosheid, zo zou men kunnen zeggen, is in zekere zin tot norm verheven. Hierbij speelt de opvatting een rol dat de taal iets van henzelf is dat beter niet met de buitenwereld gedeeld moet worden. Ons is verteld dat deze houding niet alleen voortvloeit uit een lange traditie maar ook te maken heeft met ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wat niet bekend is, zo heet het, kan ook niet tegen je gebruikt worden.

In de hedendaagse praktijk vormen het ontbreken van een schriftelijke traditie en het daarmee samenhangende analfabetisme een obstakel bij integratie en emancipatie. Voorts zal het geen verwondering wekken dat deze factoren bijdragen aan het ontstaan en voortbestaan van vooroordelen en discriminatie. Men kan immers gemakkelijk worden bestempeld als onderontwikkeld en dom.

Een ander cultureel kenmerk van Roma en Sinti is het traditionele streven naar behoud van hun eigen cultuur. Een aantal culturele elementen is al erg oud – de taal bijvoorbeeld – en het behoud ervan is mede mogelijk gemaakt door isole-

ment. Door hun geschiedenis van rondtrekken en vervolging hebben zij zich vaak afgesloten voor contact met de buitenwereld en invloeden van buitenaf. En omgekeerd: vanuit de omringende samenleving is de interactie met Roma en Sinti veelal eerder belemmerd dan bevorderd. Deze omstandigheden hebben enerzijds bijgedragen aan het behoud van eigenheid van de groepering. Anderzijds heeft deze gerichtheid op het eigene de participatie in de Nederlandse samenleving bepaald niet bevorderd en dit is tot op de dag van vandaag waarneembaar.

Naar verluidt is de Roma en Sinti gemeenschap sterk hiërarchisch georganiseerd. Voor de ouderen, zo luidt de norm, dient veel respect te zijn en bij belangrijke gebeurtenissen of beslissingen worden zij geraadpleegd. Als de ouderen zorgbehoevend zijn, worden zij in beginsel opgevangen binnen de eigen kring en familie. De positie van mannen en vrouwen binnen de gemeenschap wordt veelal niet als gelijk bestempeld. Over het algemeen staan mannen hoger in de hiërarchie dan vrouwen. Dit geldt met name voor communicatie met de buitenwereld, waarbij de man traditioneel het woord voert. Van vrouwen zou vooral worden verwacht dat zij huishoudelijke taken uitvoeren en het grootste deel van de zorg voor de kinderen op zich nemen. Dit traditionele rollenpatroon is evenwel aan verandering onderhevig. Met name veel Sinti vrouwen zouden hun ondergeschikte rol niet langer accepteren en aansturen op verandering. Het is opvallend dat het streven naar emancipatie voor Sinti in Nederland en de communicatie met de ‘burgermaatschappij’ inmiddels voornamelijk door Sinti vrouwen worden gevoerd.⁵² Ons is verteld dat zij daarbij vanuit de oudere generatie soms weerstanden tegen dit soort activiteiten ondervinden. Deze vrouwen spreken dan ook over de dubbele emancipatiestrijd die zij voeren: zowel die van de Sinti binnen de Nederlandse samenleving als die van de jongere generatie vrouwen ten opzichte van de oudere Sinti mannen.

Roma en Sinti in Nederland hebben niet één gemeenschappelijke godsdienst. Tijdens het reizen namen zij vaak de religie van hun omgeving over. Momenteel bevinden zich met name onder de Sinti veel aanhangers van het rooms-katholicisme en de pinkstergemeente. De meeste Roma en Sinti beleven hun godsdienst primair in eigen kring en komen niet regelmatig in de kerk. Wel houden zij grote religieuze bijeenkomsten zoals een jaarlijkse bedevaart in Roermond en vrijwel alle kinderen worden gedoopt. Onder de nieuwe Roma vluchtelingen uit Oost-Europa bevinden zich behalve christenen overigens ook moslims.

4.3 –

Roma en Sinti: één groep?

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen ten aanzien van de mogelijke achterstelling van Roma en Sinti in Nederland, is het van belang dat een juiste indeling wordt gemaakt. De vraag dringt zich op of het verstandig is hen als één groep te beschouwen of dat een onderverdeling in diverse groepen met verschillende achtergronden en omstandigheden essentieel is. Een antwoord hierop is moeilijk te geven, want dat is afhankelijk van de gekozen invalshoek.

Wat alle Roma en Sinti delen, is een geschiedenis van rondtrekken en vervolging. Verder hebben zij vermoedelijk een gemeenschappelijke afkomst en vertonen hun taal en gebruiken grote gelijkenis. Daarbij zijn ze door de buitenwereld bijna altijd als één groep gestigmatiseerd, met termen als ‘heidenen’, ‘zigeuners’ of eenvoudig ‘woonwagenbewoners’. Ook wordt door sommige informanten wel gesteld dat zij zichzelf soms als één groep gepresenteerd hebben, om de eigen positie te versterken. Een grote groep heeft immers meer invloed dan allerlei kleine groepen met tegengestelde belangen. Inderdaad valt op dat wanneer zij gemeenschappelijke belangen hebben, zoals bij het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, de verschillende groepen Roma en Sinti redelijk tot samenwerking in staat zijn. Afgezien van de hier genoemde overeenkomsten is er evenwel sprake van grote diversiteit binnen en tussen de groepen, een diversiteit die over het algemeen ook door henzelf wordt benadrukt. Het is daarom van belang zo veel mogelijk rekening te houden met deze verschillen.

Illustratief voor de diversiteit binnen de gemeenschap is dat er bij onze sleutelinformanten geen overeenstemming bestaat over de indeling in groepen en eventuele verschillen tussen de groepen. Duidelijk is dat, op enkele Roma families na, de Sinti het langste in Nederland wonen. Hun positie en aanwezigheid in Nederland staan dan ook niet ter discussie. Zij weten voor de meest essentiële zaken hun weg in de samenleving te vinden. Voor een (beperkt) deel van de Roma, zowel die uit de jaren zeventig als sommige nieuwe vluchtelingen, spelen wel problemen op het gebied van verblijfsstatus. Deze onduidelijkheid over hun situatie en toekomst draagt uiteraard niet bij aan hun integratie in de Nederlandse samenleving.

De Nederlandse Roma reizen momenteel meer rond dan de Sinti. Zij zouden zich vaak meer Europeaan of wereldburger voelen dan Nederlander en daarom ook minder noodzaak zien te investeren in hun positie in Nederland. Daar staat tegenover dat de meeste Roma in meer stedelijke gebieden wonen en zich eerder mengen met de rest van de samenleving, terwijl de Sinti voornamelijk op het platteland leven en zich vaak terugtrekken in de eigen gemeenschap. Dit wordt mede veroorzaakt doordat zij meer vasthouden aan traditionele gebruiken.

Het is de vraag of de verschillen tussen de diverse groepen Roma niet minstens zo groot zijn als die tussen Roma en Sinti. De oudste groep Roma (van voor de oorlog) komt nog het meeste overeen met de Sinti. Naast hun lange verblijf in Nederland delen zij onder meer het oorlogsverleden. Contact tussen Sinti en 'oude' Roma komt geregeld voor, alsmede onderlinge huwelijken. De Roma uit de jaren zeventig staan in veel opzichten apart van de overige groepen. Zowel de Sinti als de oude Roma waren ongelukkig met de stigmatisering die ontstond naar aanleiding van de destijds ontstane problemen met deze groep en de media-aandacht daarvoor. Ondanks de maatregel ter legalisering die uiteindelijk genomen werd, hebben de problemen met deze groep lang voortgeduurd. Gedeeltelijk is dit te wijten aan de onduidelijke positie waarin zij zich lange tijd bevonden. Daarnaast heeft de komst van illegale Roma en het gebrek aan bereidheid om bepaalde regels en procedures na te leven hun situatie bemoeilijkt. Ook nu nog doen zich ten aanzien van deze groep relatief veel problemen voor. Inmiddels heeft dit niet alleen effect op de beeldvorming van de oude Roma en Sinti, maar ook op die van de nieuwe Roma vluchtelingen.

4.4 –

Huisvesting

Vlak na de oorlog had de overheid geen aandacht voor de Roma en Sinti, maar wel voor de woonwagenbewoners. Eind jaren vijftig werd een onderzoek naar de woonwagenbevolking in Nederland uitgevoerd. Dit rapport leidde tot een wetsontwerp dat uiteindelijk resulteerde in de Woonwagenwet van 1968. Het doel van deze wet was "het aanpassen van de woonwagenbevolking aan de gevestigde samenleving".⁵³ Ondanks dat het doel tevens was de maatschappelijke positie van woonwagenbewoners te verbeteren, bleek uit alles dat de woonwagens als ongewenste woonvorm beschouwd werd. Er werden vijftig regionale

kampen gepland, waar alle woonwagengewoners verplicht werden te staan. Als men wilde verhuizen naar een ander kamp, moest eerst zeker zijn dat daar een plek vrij was. Vanwege het tekort aan standplaatsen was dit zelden het geval. Nieuwe vergunningen om in een wagen te mogen wonen werden alleen afgegeven indien dit noodzakelijk was voor het beroep. Een nieuwe vergunning kon echter alleen verkregen worden wanneer men ouders had die in een woonwagen leefden. Dit zogenoemde ‘afstammingsbeginsel’ zou op een gegeven moment moeten leiden tot het verdwijnen van de wagen als woonvorm en werd daarom door velen als discriminerend beschouwd.

De Woonwagenwet had vele negatieve consequenties voor woonwagengewoners en dus eveneens voor Roma en Sinti die op woonwagenkampen woonden. Door het gebrek aan staanplaatsen was nieuwe gezinsvorming in woonwagens nauwelijks meer mogelijk. Verder werden voor de nieuwe woonwagenlocaties vooral afgelegen en verwaarloosde gebieden gekozen, waar de voorzieningen slecht waren. De geïsoleerde ligging vergrootte zodoende eveneens de afstand tot de burgermaatschappij. Ook op economisch gebied had de wet negatieve consequenties. De woonwagengewoners beoefenden vooral ambulante beroepen, die zij vanwege het verkapte trekverbod niet meer konden uitvoeren. Bovendien was er door de concentratie van woonwagens sprake van grote concurrentie op dit gebied. Velen verloren hierdoor hun bron van inkomsten en werden afhankelijk van een uitkering.

De doelen van de Woonwagenwet werden niet bereikt en al snel werden de eerste aanpassingen gedaan. Halverwege de jaren zeventig besloot de regering over te gaan tot deconcentratie van woonwagens.⁵⁴ Het doel was nu juist contact met en integratie in de burgermaatschappij. Grootste probleem bleef echter dat steeds over de woonwagengewoners beslist werd, zonder navraag te doen naar hun eigen wensen. De dwang die gepaard ging met elke nieuwe maatregel, viel bij de woonwagengewoners in slechte aarde en op den duur besloten sommigen zelf maar te doen wat hen het beste leek. Dit alles heeft het onderlinge wantrouwen tussen overheid en woonwagengewoners versterkt. Bovenstaande geldt uiteraard ook voor Roma en Sinti die in woonwagens leven. Na diverse aanpassingen werd in 1999 besloten tot afschaffing van de Woonwagenwet. Sindsdien worden woonwagengewoners door de overheid niet meer als aparte doelgroep behandeld en zijn de gemeenten grotendeels verantwoordelijk voor het aanbieden van standplaatsen voor woonwagens. Wordd aanvankelijk nog

positief op afschaffing van de wet gereageerd, de situaties die vervolgens in veel gemeenten ontstaan zijn, hebben de positie van de woonwagewoners in het algemeen en die van de Roma en Sinti in het bijzonder niet verbeterd.⁵⁵

4.5 –

Onderwijs

Hoewel op het gebied van onderwijs steeds meer vooruitgang geboekt wordt, is de situatie vooralsnog zorgelijk te noemen. Er is nog steeds een ernstige onderwijsachterstand, die vaak blijkt uit de geringe participatie aan het onderwijs. Het basisonderwijs wordt inmiddels wel door veel Roma en Sinti kinderen bezocht. Soms stromen zij door naar het voortgezet onderwijs, maar de schoolcarrière wordt in de regel vroegtijdig afgebroken. Een belangrijke oorzaak is het ontbreken van een onderwijs- of zelfs schriftelijke traditie in de Roma en Sinti gemeenschappen. Veel ouders zijn analfabeet, waardoor zij hun kinderen niet kunnen ondersteunen bij het schoolwerk. Soms lijkt ook een eigen belang aanwezig om de kinderen thuis te houden, bijvoorbeeld voor ondersteuning bij het huishouden. Daarnaast is er een groot wantrouwen jegens de scholen. Men is volgens sommige informanten bang dat de kinderen hun culturele eigenheid verliezen. Ook zouden veel ouders nog altijd kampen met traumatische ervaringen, ofwel vanwege de oorlog ofwel omdat zij in hun eigen jeugd gepest en achtergesteld zijn op scholen. Hierdoor hebben zij de neiging hun kinderen bovengemiddeld te beschermen en hebben ze moeite de kinderen los te laten. Dit speelt bij schoolbezoek en in het bijzonder bij uitstapjes zoals schoolreisjes, waar Roma en Sinti kinderen vaak niet aan meedoen.

Wat de situatie verder bemoeilijkt, is dat veel Roma en Sinti zich tot nu toe onttrekken aan de ‘burgermaatschappij’. De kinderen nemen al vroeg het ritme van de ouders aan, hetgeen vaak moeilijk is te verenigen met een regelmatige schoolgang. Bovendien wordt er vooral door Roma nog veel gereisd, waardoor kinderen langere perioden niet naar school komen. Voorheen werd er door de overheid apart geld uitgetrokken voor specifieke begeleiding aan kinderen van woonwagewoners, maar dat gebeurt niet meer. Daarnaast is het beleid recentelijk verschoven van regionale naar lokale aandacht en hoeft geen doelgroepenbeleid meer gevoerd te worden.⁵⁶ Door deze veranderingen zijn Roma en Sinti kinderen (en woonwaginkinderen) als groep in het onderwijs minder

zichtbaar geworden. De inschrijvingscijfers van de diverse scholen leveren vaak geen betrouwbare gegevens op, omdat niet overal voldoende wordt toegezien op aanwezigheid van ingeschreven leerlingen. Wel kan worden vastgesteld dat het afronden van een voortgezette opleiding door kinderen van Roma en Sinti nog altijd eerder uitzondering dan regel is.

Niettemin ziet een groeiend aantal Roma en Sinti in dat het volgen van onderwijs de sleutel is tot een betere positie in de Nederlandse maatschappij. De situatie van de meer recente Roma vluchtelingen uit Oost-Europa is volgens enkele sleutelinformanten in dit opzicht anders dan die van de oude groepen Roma en Sinti. In hun land van herkomst hebben zij doorgaans scholing gehad en sommigen onder hen zijn hoog opgeleid. Aangezien de onderwijs traditie bij hen meer ingeburgerd is, hebben zij er geen moeite mee dat hun kinderen hier naar school gaan.

Een ander probleem betreft het type scholen waar de kinderen naartoe gaan. Opvallend is dat een groot aantal van de Roma en Sinti kinderen terecht komt op speciaal voortgezet onderwijs. Weliswaar is dit soms het gevolg van afwijkend gedrag wat vaak wordt opgevat als gedragsproblematiek,⁵⁷ maar veel kinderen komen ook onder hun niveau terecht. Soms kiezen zij hier zelf voor, omdat alle andere Roma of Sinti kinderen ergens heen gaan en zij niet als enigen naar een andere school willen. Soms ook spelen de scholen zelf een rol, zoals in hoofdstuk 5 zal blijken.⁵⁸ Daarnaast werden tot voor kort nog wel eens speciale klassen voor Roma of Sinti kinderen ingericht. Ook hier komen wij in hoofdstuk 5 op terug.

De onderwijsachterstand ten opzichte van andere Nederlandse kinderen en ook andere minderheidsgroepen is groot.⁵⁹ Desondanks is het belangrijk ook oog te hebben voor de vooruitgang die wel geboekt wordt. Naast de langzame, maar gestage toename van het aantal Roma en Sinti op het voortgezet onderwijs, brengen de ouders hun kinderen steeds vaker naar de peuterspeelzaal. Bovendien zijn er jongeren die wel een diploma weten te behalen. Zij kunnen als rolmodel fungeren voor andere kinderen uit de gemeenschap.

4.6 –

Arbeid en inkomen

De situatie in het onderwijs in ogenschouw nemend, zal het geen verbazing wekken dat veel Roma en Sinti er qua arbeid en inkomen eveneens niet goed voorstaan. Een goede baan begint immers veelal met het doorlopen en afronden van een goede opleiding en dat gebeurt nog te weinig. Vooral als analfabeet is het inmiddels bijna onmogelijk om aan werk te komen. Ook het reisgedrag van met name sommige Roma kan een belemmering vormen. Tot slot is er sprake van onwilligheid aan beide kanten. Veel Roma en Sinti willen niet in loondienst, omdat dit hen afhankelijk maakt en in een regelmatig leefpatroon dwingt. Zij zijn gewend zelfstandig te ondernemen. De traditionele beroepen zijn echter grotendeels verdwenen en voor het opzetten van een nieuw soort onderneming ontbreekt vaak het kapitaal. Degenen die wel in loondienst willen, ondervinden niet zelden tegenwerking en achterstelling door werkgevers.⁶⁰

Een succesvolle vorm van zelfstandig ondernemen is voor Roma en Sinti de muziek. Hier afficheren de beroepsbeoefenaren zich expliciet als vertolkers van 'zigeunermuziek' en jazz in de traditie van Django Reinhardt. Hun fans beperken zich noch tot de Roma en Sinti, noch tot Nederlandse bodem (bijvoorbeeld het Rosenberg trio). Hoewel een muzikale carrière niet voor iedereen is weggelegd, vormt de muziek voor diverse families een goede inkomstenbron.

Voor veel Roma en Sinti is het moeilijk een inkomen te verwerven. Velen van hen zijn dan ook afhankelijk van een uitkering. Sommige bronnen schatten dat 90 procent van de Roma en Sinti van een uitkering afhankelijk is.⁶¹ Harde cijfers zijn hierover echter niet voorhanden en de percentages zullen volgens ons verschillen per groep. Uit de interviews komt het beeld dat het percentage voor de nieuwe Roma relatief laag is, maar dat het voor de groep van de jaren zeventig dichter bij de honderd dan bij de vijftig procent ligt. In het verleden is de overheid hier wellicht te makkelijk mee omgegaan. Vooral na de oorlog werden aan Roma en Sinti vaak zeer lichtvaardig uitkeringen toegekend, zonder andere mogelijkheden in overweging te nemen.⁶² De overheid wilde zo min mogelijk problemen en was erbij gebaat als de Roma en Sinti zo weinig mogelijk van zich lieten horen. Tegenwoordig besteden veel gemeenten meer aandacht aan de mogelijkheden van Roma en Sinti op de arbeidsmarkt en wordt hen meestal niet zomaar meer een uitkering verstrekt. De oudere generatie wordt echter dikwijls als 'verloren' beschouwd.

Deze slechte positie op de arbeidsmarkt heeft er mede toe bijgedragen dat de criminaliteit onder Roma en Sinti relatief hoog is. Ook hierover zijn geen harde cijfers. Vanwege het ontbreken van onderzoek kunnen allerhande gissingen niet gestaafd, maar ook niet ontkracht worden. Hoewel lang niet alle Roma en Sinti zich met criminaliteit inlaten, heeft het bijgedragen aan het negatieve imago van de hele groep.

Ook wat arbeid en inkomen betreft is het van belang de geboekte vooruitgang niet uit het oog te verliezen. Hierbij kan weer op basis van de informatie verkregen uit de interviews een onderscheid worden gemaakt tussen de groepen. De nieuwe Roma doen het relatief goed qua opleiding en arbeid. De Sinti nemen een middenpositie in. De groep van de jaren zeventig en sommige oude Roma lopen qua arbeidsdeelname achteraan. Feit is dat de laatste tijd steeds meer jongeren, vooral Sinti, in staat zijn een baan te vinden. In sommige gemeenten zijn speciale werkgelegenheidsprojecten opgezet om de aandacht op Roma en Sinti jongeren te vestigen. Soms ook lukt het op eigen kracht, meestal als gevolg van een voltooide opleiding. Ook treden steeds meer Sinti vrouwen toe tot de arbeidsmarkt. De werkende Roma en Sinti worden door velen als voorbeeld voor de kinderen beschouwd. Het komt volgens onze informanten relatief veel voor dat Roma en Sinti die maatschappelijk carrière maken, afstand nemen van de eigen cultuur of zich niet openlijk als Rom of Sinto durven te manifesteren, uit angst voor vooroordelen. Hoe begrijpelijk dit in hun kwetsbare positie ook is, op deze manier worden de vooroordelen in stand gehouden en blijven voornamelijk de minder geslaagden als Roma en Sinti identificeerbaar.

4.7 –

Organisatievorming

Bij het voortgaande proces van emancipatie ontstond bijna vanzelfsprekend de behoefte tot het organiseren en mobiliseren van de eigen achterban. Tot aan de jaren tachtig was slechts sprake van organisaties voor woonwageneigenaren, maar de ‘Nederlandse’ woonwageneigenaren waren veruit in de meerderheid en de Roma en Sinti hadden niet het gevoel hierbij te horen. De Vereniging Lau Mazirel (1981-1997) wist de belangen van ‘zigeuners’ beter te behartigen, maar bestond nog altijd uitsluitend uit ‘gadje’, oftewel niet-Roma en Sinti. Langzaam aan begonnen de Roma en Sinti zelf aan organisatievorming, aanvankelijk vooral in familieverband.

De grootste organisatie op dit moment, de Landelijke Sinti Organisatie (LSO), ontstond eind jaren tachtig vanuit de grote Sinti familie Weiss in Best, waar de organisatie nog steeds gevestigd is.⁶³ De LSO wordt voor een groot deel getrokken door Sinti vrouwen en speelt een belangrijke rol bij de emancipatie van Sinti in Nederland. Zo hebben zij projecten opgezet voor alfabetisering, opleiding en werkgelegenheid voor jongeren. Vanaf 1999 hebben zij een belangrijke rol gespeeld bij het toekennen van tegoeden in het kader van Rechtsherstel voor Roma en Sinti. Voor hun werk hebben zij diverse onderscheidingen ontvangen, met als hoogtepunt in 2001 de Geuzenpenning wegens de strijd tegen discriminatie en criminalisering.⁶⁴ Sinds het najaar van 2003 worden zij in hun voortbestaan bedreigd omdat het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft besloten hun instellingssubsidie te beëindigen. Dit besluit staat in schril contrast met het belang en de verantwoordelijkheid van de overheid om de emancipatie verder te bevorderen.

De LSO wordt soms verweten te weinig samen te werken met Roma. Los van de vraag of dit verwijt terecht is, spelen de eerdere genoemde verschillen tussen de groepen daarbij zeker een rol.

De overige Roma en Sinti organisaties begeven zich vooral op lokaal terrein. De enige landelijke organisatie die wij nog noemen, is de Landelijke Stichting "Roma Emancipatie" te Oss.⁶⁵ Deze stichting is in 1998 opgericht door een Roma vluchteling uit Macedonië. De stichting treedt op als woordvoerder van de Nederlandse Roma en organiseert regelmatig bijeenkomsten en festivals. Samenwerking met de LSO is totnogtoe niet tot stand gekomen.

Achterstelling

Inleiding

Zoals gezegd zijn over de jaren 2002 en 2003 slechts zeer weinig klachten over achterstelling van Roma en Sinti bij de reguliere klachteninstanties terechtgekomen. In de jaaroverzichten van de Landelijke Vereniging van Anti-Discriminatie Bureaus en Meldpunten (LV) worden hierover geen gegevens verstrekt. Een landelijk registratiesysteem van discriminatiezaken is bij de politie in 2004 nog niet operationeel.⁶⁶ Het Openbaar Ministerie beschikt daar via het Landelijk Expertise Centrum Discriminatie (LECD) wel over, maar heeft over de periode 2002-2003 geen strafzaak geregistreerd waarbij Roma of Sinti slachtoffer zijn. Het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI) rapporteert in haar jaarverslag over 2002 drie meldingen over discriminatie van Roma en Sinti en over 2003 één melding. De Commissie Gelijke Behandeling (CGB) heeft in 2003 één oordeel uitgesproken waarbij de positie van Roma en Sinti in het geding is.⁶⁷

Voor het ontbreken van cijfermateriaal over discriminatie van Roma en Sinti in Nederland zijn twee mogelijke verklaringen: deze bevolkingsgroep heeft geen last van discriminatie, of zij heeft dat wel, maar er worden geen klachten aan deze instituties voorgelegd. Om te beoordelen welke van de twee verklaringen juist is, hebben wij een aantal deskundigen onder de Roma en Sinti en andere deskundigen op dit terrein⁶⁸ aan de hand van een gestructureerde vragenlijst geïnterviewd.⁶⁹ Doel van de vraaggelbesprekken was om te achterhalen of zich de laatste jaren (2002-2003) discriminatie van deze bevolkingsgroep in Nederland heeft voorgedaan. Ter verkrijging van een zo compleet mogelijk beeld van de situatie hebben wij de geïnterviewden tevens gevraagd naar hun algemene indruk van achterstelling of discriminatie van Roma en Sinti in Nederland. De interviews hebben tot doel de onderzoeksvragen te preciseren en de opvattingen van de deskundigen te inventariseren. Daarnaast is gebruik gemaakt van de beperkte gegevens afkomstig van de klachteninstanties, de discriminatiezaken die in de literatuur terug te vinden waren en incidenten die door het documentatiecentrum van de Anne Frank Stichting zijn verzameld. Ter illustratie zijn citaten uit de interviews in dit hoofdstuk verwerkt.

In dit onderzoek wordt vaak over achterstelling gesproken. De keuze voor dit woordgebruik is gelegen in de omstandigheid dat het begrip discriminatie veelal opzet impliceert, zeker zoals deze term gehanteerd wordt in de wetsartikelen van de discriminatoire misdrijven. Opzet is echter vaak niet aanwezig en ook niet vereist als er sprake is van ongelijke behandeling in de zin van de civielrechtelijke Algemene Wet Gelijke Behandeling (AWGB). Ongelijke behandeling kan immers ook door onoplettendheid, onnadenkendheid en onachtzaamheid veroorzaakt worden. Vandaar dat in dit verband de voorkeur naar het woord achterstelling uitgaat.

5.2 –

Klachtgedrag

Een van de opvallendste uitkomsten van de interviews is dat de meeste informanten zich weinig concrete klachten of incidenten over de periode 2002-2003 wisten te herinneren. Hypothetisch zou dit kunnen betekenen dat Roma en Sinti inderdaad weinig achterstelling en discriminatie ondervinden. De algemene indrukken bij de sleutelinformanten geven echter een ander beeld. Vrijwel zonder uitzondering stellen zij dat Roma en Sinti wel degelijk achtergesteld en gediscrimineerd worden in Nederland. Zij konden zich weinig concrete voorbeelden herinneren, omdat de klachten zelden naar buiten komen en vaak ook niet gemeld worden. Wij hebben dan ook geen specifieke plaats aangetroffen waar Roma of Sinti met hun klachten naar toe gaan. De eigen belangenorganisaties houden over de incidenten die zich in den lande voordoen vrijwel geen systematisch geordende documentatie bij. Het Landelijk Woonwagengestuur in Den Bosch vormt hier een uitzondering op en heeft in belangrijke mate bijgedragen aan ons zicht op concrete casuïstiek.

In de interviews is gevraagd waarom er zo weinig concrete klachten van Roma en Sinti bekend zijn. Hierbij kwamen een groot aantal mogelijke oorzaken ter sprake, variërend van praktische belemmeringen tot oorzaken die voortkomen uit de cultuur en de maatschappelijke positie van de Nederlandse Roma en Sinti.

“Het (discriminatie) komt wel ter sprake, maar ze (Roma en Sinti) gaan er nooit verder mee. Er is sprake van gewenning en onmacht.”

“Er is regelmatig sprake van discriminatie en belediging.”

Praktische problemen, die niettemin verband houden met cultuur en maatschappij, zijn bijvoorbeeld het relatief grote aantal Roma en Sinti dat analfabeet is of de Nederlandse taal in geschrift niet voldoende beheerst. Voor deze personen is het vrijwel onmogelijk hun klacht officieel te melden, omdat hier altijd een aanzienlijke hoeveelheid papierwerk aan te pas komt. Vaak is dat een reden om geen klacht in te dienen. Zo blijken sommige zelforganisaties wel af en toe telefonische klachten binnen te krijgen, maar deze worden vanwege de noodzakelijk schriftelijke stappen meestal niet omgezet in een formele klacht.

“Roma mensen zijn niet administratief, terwijl Nederland juist een papierland is.”

“Er zijn te veel instanties. Ze hebben geen zin om elke keer weer hun verhaal te vertellen.”

Voor het ontbreken van klachten van Roma en Sinti kan ook een culturele ‘verklaring’ worden gegeven. Van oudsher zijn Roma en Sinti niet gewend met de buitenwereld te spreken over hun problemen. Daarnaast speelt een rol dat Roma en Sinti bang zijn dat klagen een negatief effect op de beeldvorming heeft. Door de buitenwereld kan klagen gezien worden als bevestiging dat Roma en Sinti ‘lastig’ zijn. Dit verschijnsel wordt victimisatie genoemd: de gerede kans zelf (weer) nadeel te ondervinden van het indienen van een klacht over discriminatie. De vrees voor victimisatie vormt voor veel slachtoffers van discriminatie een belangrijke drempel om te klagen.⁷⁰ Sommigen geven er daarom de voorkeur aan te proberen de negatieve beeldvorming te doorbreken. Dit lijkt hun de meest constructieve manier om vooroordelen en discriminatie te doen afnemen.

“Het melden van discriminatie bij de politie maakt het alleen maar erger, dat is negatieve energie. We richten ons liever op wat wel kan, bijvoorbeeld door te bemiddelen met werkgevers.”

“Hun ervaring is dat klagen geen zin heeft. Alles wat ze melden slaat negatief terug op de beeldvorming over henzelf.”

Los van deze praktische en culturele bezwaren, zijn veel Roma en Sinti überhaupt niet bereid hun klachten officieel te melden. Ook hier ligt een aantal redenen aan ten grondslag. De meest genoemde reden is dat Roma en Sinti gewend zijn aan hun gemarginaliseerde positie in de Nederlandse maatschappij en de bijbehorende achterstelling en discriminatie. Vanuit hun lange vervolgingsgeschiedenis weten ze vaak niet beter. Een incident waarbij zij gediscrimineerd worden, zien zij dan ook eerder als een bevestiging van hun beeld van de Nederlandse maatschappij, dan als een vorm van onrecht waartegen zij kunnen protesteren.

“Het niet praten over problemen zit in de cultuur, het is een manier van overleven. Bovendien wordt discriminatie normaal gevonden, daarom kunnen ze het niet goed duiden.”

Een andere genoemde oorzaak is dat vanwege de geringe scholing van Roma en Sinti hun kennis van rechten en plichten in de maatschappij beperkt is. Hierdoor kunnen ze moeilijk inschatten welk gedrag jegens hen wel en niet geoorloofd is. De gewenning aan achterstelling en discriminatie leidt er volgens de meeste geïnterviewden toe dat veel Roma en Sinti mentaal meer en meer afstand nemen van de Nederlandse maatschappij. Deze mensen hebben het gevoel er niet bij te horen en buiten de Nederlandse maatschappij te staan. Daarom trekken ze zich steeds verder terug in eigen kring. In de woorden van enkele informanten:

“Doordat ze altijd vervolgd zijn, hebben ze een hele andere oriëntatie op het leven en een hele defensieve houding naar de buitenwereld. Veel Roma en Sinti hebben geen behoefte om mee te draaien in de burgerlijke hiërarchie.”

“Ze hebben geen toegang tot de Nederlandse bureaucratie. Dat komt doordat ze geïsoleerd worden en zich ook geïsoleerd opstellen.”

Sommige Roma en Sinti weten niet dat er meldpunten bestaan waar zij hun beklag kunnen doen. Diegenen die dat wel weten, hebben hier doorgaans weinig vertrouwen in. Hun slechte relatie met veel overheidsinstanties en politie speelt hierbij een grote rol. Als zij al incidenteel iets melden, duurt het voor hun gevoel te lang voor er iets mee gebeurt of zien zij naar hun idee te weinig resultaat.

5.3 –

Klachtenmeldpunt

Uit het voorgaande blijkt dat er verschillende redenen zijn waarom klachten van Roma en Sinti niet bij de reguliere meldpunten voor discriminatie terechtkomen. Belangrijke redenen zijn dat Roma en Sinti:

- a. niet goed weten waar zij met hun klacht terecht kunnen;
- b. het Nederlands vaak onvoldoende beheersen en opzien tegen een schriftelijk afhandeling;
- c. weinig vertrouwen hebben in een goede afwikkeling van de klachten;
- d. niet het vooroordeel willen bevestigen dat zij 'lastig' zijn;
- e. een door gewenning ontstane onverschilligheid hebben ontwikkeld.

Naar aanleiding van deze signalen vroegen wij ons af of er behoefte is aan een nieuw, eigen klachtenmeldpunt speciaal voor Roma en Sinti. Daarin zouden zij misschien meer vertrouwen hebben en zo kan meer rekening gehouden worden met hun specifieke omstandigheden. Aan onze sleutelinformanten hebben wij gevraagd of zij dachten dat hier behoefte aan is en zo ja, hoe zo een meldpunt er dan uit zou kunnen zien.

Alle geïnterviewden zijn het erover eens dat vertrouwen en steun van de Roma en Sinti zelf voorwaarden zijn voor het slagen van een klachtenmeldpunt. Niet iedereen is er zeker van of er binnen de gemeenschap behoefte is aan een meldpunt. De meesten zien er wel iets in, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Wil men het vertrouwen van de Roma en Sinti winnen, dan zullen zij er zelf bij betrokken moeten worden. Er moet niet weer iets vóór hen worden opgezet, zonder dat zij daar zelf inspraak in hebben. Voor sommigen is het zelfs essentieel dat een meldpunt door Roma en Sinti zelf bemand wordt, omdat zij hun problemen niet met een buitenstaander zouden bespreken. Wel wordt gesteld dat hulp van buitenaf nog noodzakelijk is. De Roma en Sinti hebben voornog onvoldoende kader om een meldpunt in alle opzichten goed te laten functioneren. Daarnaast is het noodzakelijk dat een meldpunt de relatie met overheden en instanties verbetert, opdat Roma en Sinti toegang tot de juiste kanalen krijgen en serieus genomen worden.

De volgende vraag is of één meldpunt zou kunnen volstaan of dat elke groep zijn eigen registratie moet voeren. Hierover zijn de meningen verdeeld. Sommigen geven de voorkeur aan één meldpunt en zien als ideaal dat alle Nederlandse Roma en Sinti hun krachten bundelen. In hoofdstuk 4 meldden wij dat zij in staat blijken tot samenwerking wanneer er sprake is van aanzienlijke gemeenschappelijke belangen, maar dat de groepen zodanig van elkaar verschillen dat samenwerking niet vanzelfsprekend is.

Als mogelijke locaties voor meldpunten zien sommigen de bestaande zelforganisaties zoals de Landelijke Sinti Organisatie en de Landelijke Roma Stichting “Roma Emancipatie”. Wel zouden zij ondersteund moeten worden in het vinden van de juiste wegen, het verbeteren van de relatie met overheden en instanties, en het systematisch verzamelen en inventariseren van de klachten. Daarnaast zijn er diverse lokale zelforganisaties actief, die zich hier eventueel bij zouden kunnen aansluiten. Anderen geven juist de voorkeur aan het vormen van een nieuw meldpunt, dat los staat van de bestaande organisaties. Ook wordt geopperd dat de Anti-Discriminatie Bureaus en overige meldpunten zich meer zouden kunnen profileren naar de Roma en Sinti toe, om aan te geven dat zij er ook voor hen zijn. Zij zouden kunnen beginnen met het apart registreren van klachten door Roma en Sinti, zodat zichtbaar wordt hoeveel klachten door hen worden ingediend en welke ontwikkelingen zich op termijn voordoen.

5.4 –

Beeldvorming

Reeds eerder hebben wij aangegeven dat beeldvorming een belangrijke rol speelt bij de discriminatie die Roma en Sinti ervaren. Zonder uitzondering menen alle geïnterviewden dat Roma en Sinti in de media vrijwel uitsluitend negatief worden neergezet. Het lijkt er volgens sommigen van hen op dat negatieve incidenten voor de media meer nieuwswaarde hebben dan berichten over (voorzichtige) vooruitgang.⁷¹ Bij deze sleutelinformanten leeft het gevoel dat als Roma en Sinti bijeenkomsten, festivals of debatten organiseren voor een breed publiek, de media vrijwel nooit belangstelling tonen.

“De media brengen alleen slecht nieuws. Dat bevestigt het negatieve beeld en werkt discriminatie in de hand. Als onze stichting een festival organiseert, benader ik altijd de media. Maar daar schrijven ze niet over.”

“De media geven het beeld dat niks lukt met deze groep. Er is daarom weinig vertrouwen in de pers, die melden toch nauwelijks positieve berichten. Werkgevers worden weer afgeschrikt door de berichtgeving, waardoor ze geen Roma en Sinti in dienst durven nemen.”

Hierdoor ontstaat bij de Roma en Sinti gemeenschap het gevoel van eenzijdige berichtgeving en ongelijke behandeling. De invloed van die berichtgeving dient niet onderschat te worden. Voor de meeste Nederlanders is dit de enige manier waarop zij over het bestaan van Roma en Sinti geïnformeerd worden.

De sleutelinformanten noemen veelal huisvesting, onderwijs, arbeid, goederen & diensten, overheidsbeleid en politie & justitie als belangrijkste maatschappelijke terreinen waar achterstelling (en achterstand) voorkomt. Daarbij merken veel geïnterviewden op dat het moeilijk is vast te stellen wanneer er sprake is van problemen of knelpunten, of van daadwerkelijke discriminatie. Wel lijken voortdurende problemen makkelijk het gevoel van discriminatie te doen postvatten. De achterstelling wordt door de geïnterviewden eerder als structureel, dan als op zichzelf staande incidenten gezien.

5.5 –

Huisvesting

Op het terrein van de huisvesting is het belangrijkste knelpunt voor Roma en Sinti het standplaatsenbeleid. Een knelpunt dat overigens ook van toepassing is op veel woonwagengewoners.

Al vele jaren is er sprake van een tekort aan standplaatsen in vrijwel geheel Nederland. Het zou gaan om een tekort van 3.000 plaatsen.⁷² Aanvankelijk probeerde de overheid dit tekort te verkleinen door middel van maatregelen in de Woonwagewet. Zo was het daarin opgenomen afstammingsbeginsel feitelijk gericht op vermindering van het aantal standplaatsgerechtigden. Sinds de afschaffing van de Woonwagewet in 1999 valt het woonwagenebeleid onder de reguliere huisvestingswetgeving. Door sommige gemeenten is dit opgevat als een signaal dat zij niet meer verantwoordelijk zijn voor het aanbieden van voldoende standplaatsen. Het gevolg hiervan is dat lange wachtlijsten zijn ontstaan voor mensen die een standplaats zoeken. Hierdoor is het voor familie-

den vaak onmogelijk samen op één kamp te staan, hetgeen voor veel Roma en Sinti juist van groot belang is.⁷³ Zelfs het tijdelijk met woonwagengereedschap bezoeken van familieleden kan leiden tot het wegslepen van de wagen.⁷⁴

De gemeente Houten heeft in de zomer van 2002 twee Roma families uitgezeten.⁷⁵ Bij gebrek aan standplaatsen reisden zij in hun woonwagengereedschap tussen Bunnink, Driebergen, Houten, Nieuwegein, IJsselstein en Vianen. Overal werden ze na verloop van tijd van illegale standplaatsen weggesleept en uitgezet.⁷⁶ Daarbij werd gebruik gemaakt van de zogenoemde draaideurconstructie.⁷⁷ Op basis hiervan kunnen de gezinnen na een dag al weer over de gemeentegrens worden gezet. Hiermee is een vergelijkbare situatie ontstaan als in het jaar 2000 toen de gemeente Driebergen het vertrek van enkele Roma families afkocht.⁷⁸ Ook toen zwierven de families maandenlang rond.⁷⁹ Uiteindelijk besloot de gemeente Houten de families een urgentieverklaring te geven voor huisvesting.⁸⁰ In februari 2003 hebben zij een woning betrokken.⁸¹

De gemeente Nuenen is één van de locaties waar het tekort aan standplaatsen al lange tijd speelt.⁸² Tot tweemaal toe kampeerden enkele Sinti reeds uit protest bij het gemeentehuis.⁸³ Illustratief voor de problematiek is de situatie van een Sintezza die al sinds 1991 staat ingeschreven voor een standplaats in deze gemeente. Sinds die tijd verblijft zij in de wagen van een familielid en wordt zij door de gemeente gedoogd en slechts voorzien van tijdelijke vergunningen. De termijnen die de gemeente zichzelf herhaaldelijk gesteld heeft, worden vervolgens niet gehaald. In 2003 zocht de vrouw opnieuw contact met de gemeente, omdat voor haar nog altijd geen permanente oplossing gevonden was en zij graag wilde weten waar ze aan toe was. Na diverse gesprekken, allen zonder bevredigend resultaat, liet de gemeente per brief weten in overleg te zijn met gegadigden om de woonwagengereedschaplocaties in Nuenen te exploiteren. Daarmee komt volgens de gemeente ook de verantwoordelijkheid voor de standplaatstoewijzing bij de nieuwe exploitant te liggen. Deze situatie is tekenend voor een trend die sinds de afschaffing van de Woonwagengereedschapwet waarneembaar is. Gemeenten brengen de exploitatie van woonwagengereedschap en standplaatsen zo veel mogelijk bij particuliere instellingen onder. Inmiddels zou volgens een van onze sleutelinformanten 60% van de verhuurde woonwagengereedschap in particulier bezit zijn.

Aan de andere kant moet opgemerkt worden dat gemeenten bij het zoeken naar woonwagenlocaties veel weerstand ondervinden van de plaatselijke bevolking⁸⁴ Vrijwel zonder uitzondering wordt tegen de komst van een nieuwe woonwagenlocatie geprotesteerd. Buurtbewoners zijn bang voor overlast en vrezende waardevermindering van hun woning. Hierin worden zij gesterkt door incidenten zoals in 1997, toen een wethouder in Weert een schadevergoeding kreeg toegewezen omdat zijn uitzicht zou worden belemmerd door enkele nieuw geplaatste woonwagens.⁸⁵ Dit had diverse schadeclaims van buurtgenoten tot gevolg. Wellicht dat daarom bij het toewijzen van standplaatsen vaak sprake is van (afgelegen) locaties die op zijn minst onplezierig zijn te noemen en soms zelfs ronduit gevaarlijk. Het huisvesten van minderheidsgroepen in gebieden die vanuit milieu- of veiligheidsoverwegingen inferieur zijn – zoals in de plofzone van een kruisfabriek⁸⁶ – wordt in de Verenigde Staten van Amerika wel *environmental racism* genoemd.⁸⁷

Problemen met huisvesting deden zich ook voor toen de Landelijke Sinti Organisatie (LSO) in Best op zoek ging naar een beter onderkomen. Aanvankelijk waren zij gehuisvest in twee noodgebouwen tussen het industrieterrein en de sportvelden. Het pand dat zij op het oog hadden, vonden veel buurtbewoners te centraal gelegen. Zij vreesden vermoedelijk grote groepen Sinti die zich in het centrum van Best zouden begeven. De gemeente heeft toen op formele gronden voorkomen dat de LSO het pand zou huren. Hoewel de LSO sinds 2003 een fraaie behuizing in Best heeft weten te vinden, is hiermee het gevoel niet weggenomen dat de Sinti achtergrond de eigenlijke reden voor de eerste afwijzing is geweest.

Veel gemeenten geven er de voorkeur aan om woonwagenbewoners in huizen onder te brengen. Lange wachttijden en onduidelijke procedures voor de standplaatsen lijken daaraan bij te dragen. Soms gaan Roma en Sinti akkoord met vestiging in een huis, omdat zij dan eerder aan een permanente woning kunnen komen dan aan een standplaats voor een wagen.

Vanuit juridisch perspectief is het de vraag of de overheid gehouden is in voldoende standplaatsen voor Roma en Sinti te voorzien. Het wonen in woonwagens is immers onderdeel van de cultuur en de identiteit van (veel) Roma en Sinti. Indien de overheid het feitelijk onmogelijk maakt deze cultuur en identiteit te behouden en te beleven, ontstaat er strijd met normen van internationaal

recht. Zo is dit strijdig met de Europese Richtlijn houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (hierna: Rasrichtlijn).⁸⁸ In deze Rasrichtlijn wordt aan de lidstaten de verplichting opgelegd om de toegang tot en het aanbod van huisvesting zonder onderscheid naar ras te doen laten plaatsvinden.⁸⁹ Hieronder dient tevens het voorzien in voldoende standplaatsen te worden begrepen.⁹⁰ Bovendien schendt de overheid ook het Internationaal Verdrag voor Burgerrechterlijke en Politieke Rechten dat bij monde van artikel 27 voorziet in het recht voor minderheden om hun eigen cultuur te beleven.

5.6 –

Onderwijs

Onderwijs is een terrein waarop wij relatief veel klachten over achterstelling en discriminatie constateren. Sommige scholen lijken zelf onderscheid te maken door Roma of Sinti te weigeren, al dan niet openlijk vanwege hun etniciteit. Andere problemen zijn het schoolverzuim en de segregatie.

Toelating

Een belangrijke uitspraak in dit verband is die van de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) over een basisschool in Ede in juli 2003.⁹¹ De zaak was aanhangig gemaakt door het Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie (LBR) en het Anti-Discriminatie Bureau Veenendaal. De klacht van de belangenorganisaties richtte zich tegen het bevoegd gezag van een vereniging voor protestants-christelijk primair onderwijs. De vereniging hanteerde voor haar scholen een maximum toelatingspercentage van 15% kinderen die het Nederlands als tweede taal gebruiken. Daarnaast hanteerde de vereniging een quotum voor het aantal toe te laten kinderen uit de Roma en Sinti gemeenschap. Over dit spreidingsbeleid zijn door de scholenvereniging met andere onderwijsinstellingen convenanten afgesloten.

Het is vaste jurisprudentie dat toelating door middel van quotaregelingen die direct verwijzen naar ras in strijd met de Algemene Wet Gelijke Behandeling (AWGB) is.⁹² Het maakt bij direct onderscheid niet uit of er goede bedoelingen aan ten grondslag liggen. Bij direct onderscheid naar ras kan er namelijk nooit sprake zijn van een objectieve rechtvaardiging. De CGB komt dan ook tot het

oordeel dat het quotabeleid ten opzichte van kinderen uit de Roma en Sinti gemeenschap direct onderscheid naar ras oplevert.⁹³ De omstandigheid dat aan het spreidingsbeleid een door onderwijskundige partijen afgesloten convenant ten grondslag ligt, maakt daarbij niet uit. Aangezien er op deze situatie van direct onderscheid geen wettelijke uitzondering van toepassing is, handelt de school in strijd met de AWGB.

De sleutelinformanten geven in de interviews te kennen dat Roma en Sinti kinderen geregeld worden geweigerd op de school van hun keuze. De redenen hiervoor zijn volgens hen vaak onduidelijk en doorgaans niet gebaseerd op schoolprestaties. In sommige regio's is het wantrouwen ten opzichte van Roma en Sinti zo groot dat scholen van tevoren een garantie vragen dat een kind geen problemen zal veroorzaken. Slechte ervaringen en vooroordelen lijken hieraan ten grondslag te liggen. Ondertussen wordt het voor Roma en Sinti steeds moeilijker een school te vinden waar de kinderen welkom zijn. Hoewel er manieren zijn om scholen die zonder geldige reden kinderen weigeren ter verantwoording te roepen, wordt hier zelden voor gekozen. Dat zou de relatie met de school bij voorbaat verstoren. De geweigerde Roma en Sinti kinderen wijken daarom meestal uit naar andere scholen.

Verzuim

De meeste Roma en Sinti doorlopen tegenwoordig tenminste de basisschool en meestal ook enkele jaren middelbare school.⁹⁴ Er is echter nog altijd sprake van bovenmatig verzuim en veel vroegtijdige uitval. Gezien de Leerplichtwet zou dit niet op zo grote schaal voor moeten kunnen komen. Een adequate controle op naleving van de leerplicht is van groot belang. In de Tweede Kamer is hierover door middel van Kamervragen bezorgdheid tot uitdrukking gebracht.⁹⁵ Voor sommige Roma en Sinti is het nog altijd niet gewoon dat de kinderen langdurig en met regelmaat naar school gaan. In het verleden is dit te vaak door leerplichtambtenaren gedoogd, uit respect voor de cultuur maar ook uit wanhoop. Vaak weten betrokkenen niet goed hoe ze de Roma en Sinti op hun plichten moeten wijzen.

Enkelen van onze sleutelinformanten vermoeden dat scholen wel Roma en Sinti leerlingen inschrijven, zodat de school extra geld ontvangt vanwege hun achterstandpositie, maar vervolgens niet of nauwelijks controleren of de kinderen daadwerkelijk naar school gaan. Het feit dat relatief nog veel ouders het be-

lang van regelmatig schoolbezoek lijken te onderschatten, draagt bij aan het in stand houden van deze situatie. Onder deskundigen heeft lange tijd veel weerstand geheerst tegen het uitoefenen van dwang om Roma en Sinti kinderen naar school te krijgen. In het verleden heeft dit soms een averechts effect gehad. Zo is het voorgekomen dat kinderen naar het buitenland zijn gestuurd om aan de leerplicht te ontkomen.

Inmiddels overheerst de opvatting dat het volgen van onderwijs voor Roma en Sinti de enige sleutel is tot een betere maatschappelijke positie en dat het dus in hun eigen belang is dat de Leerplichtwet gehandhaafd wordt. Een praktisch probleem daarbij is dat de procedures die een leerplichtambtenaar in werking kan zetten vaak veel te lang duren. Tegen de tijd dat de ouders officieel op het verzuim worden aangesproken, zit het kind allang weer op school. Ondertussen kan tegen de vele kortdurende verzuimperiodes niets ondernomen worden. In enkele gemeenten heeft men daarom speciaal voor Roma en Sinti kinderen een onderwijsconsulent aangesteld, die de groep persoonlijk kent en bij problemen direct kan worden ingezet. Door de vertrouwensrelatie die deze mensen opbouwen, kunnen zij in korte tijd veel meer bereiken dan een onbekende ambtenaar die boetes uitdeelt en procedures start.⁹⁶

Segregatie

De speciale aanpak op het terrein van het onderwijs heeft nog een andere trend tot gevolg gehad, namelijk het inrichten van apart onderwijs voor Roma en Sinti kinderen. Diverse scholen en gemeenten hadden dusdanige moeite deze kinderen te integreren in het reguliere onderwijs, dat zij ervoor kozen aparte klassen in te richten.⁹⁷ In dergelijke klassen kon extra aandacht besteed worden aan de specifieke omstandigheden van de kinderen, hun taalproblemen en andere leerachterstanden. Op het bestaan van deze aparte klassen voor Roma en Sinti is veel kritiek gekomen. De meeste deskundigen vrezen dat het de integratie van deze kinderen in het reguliere onderwijs belemmert. Bovendien is de kwaliteit van het onderwijs en de klaslokalen niet altijd gewaarborgd. Er bestaat vrees dat op deze manier een situatie kan ontstaan zoals in Midden en Oost-Europa, waar Roma kinderen het vaak met tweederangs onderwijs moeten doen.⁹⁸ Inmiddels zijn enkele van deze aparte klassen weer stopgezet en richt men zich meer op het extra ondersteunen van Roma en Sinti binnen het reguliere onderwijs. Wij achten het opzetten van gescheiden onderwijs zowel uit oogpunt van gelijke behandeling als integratie ongewenst.

5.7 –

Arbeid

Het percentage werklozen onder Roma en Sinti is zeer hoog. Sommigen menen dat het zelfs om een percentage van 90% gaat.⁹⁹ Harde cijfers ontbreken echter, evenals een uitsplitsing over de verschillende groepen. De hoge werkloosheid is een rechtstreeks gevolg van de achterstand op het terrein van het onderwijs. Daarnaast spelen de ambities en tradities van de Roma en Sinti een rol. Veel van hen geven de voorkeur aan een eigen bedrijf boven het werken in loondienst. Vanwege het verdwijnen van veel traditionele beroepen en de administratieve en financiële organisatie die gepaard gaan met het opstarten van een bedrijf, zijn zij hierin nog niet vaak succesvol. Een uitzondering geldt voor de muziek.

Niet alle Roma en Sinti zijn op zoek naar een baan in loondienst. Zij die dit wel zijn, stuiten niet zelden op discriminatie door werkgevers.¹⁰⁰ Onze sleutelinformanten die zich bezighouden met arbeidsbemiddeling gaven aan dat veel werkgevers bevooroordeeld zijn als gevolg van negatieve berichtgeving in de media. Dit zou het sterkst spelen bij kleinere bedrijven in de dorpen waar Roma en Sinti wonen. Grote bedrijven in steden als Eindhoven zouden eerder bereid zijn Roma en Sinti een kans te geven. Roma en Sinti geven echter zelf juist vaak de voorkeur aan kleinere bedrijven. Zij voelen zich daar meer op hun gemak en hoeven dan bovendien niet naar de grote stad te reizen, wat vooral voor jongeren en vrouwen als gevaarlijk beschouwd wordt.

“Van de nieuwe groep zie je vaak niet meteen dat het Roma zijn, ze lijken op Turken of Marokkanen. Als men erachter komt dat iemand Rom is levert dat altijd problemen op, omdat ze zo een slechte naam hebben. Daarom noemt men zich liever Turk of bijvoorbeeld Macedoniër. Dit gebeurt juist bij geïntegreerde, hoogopgeleide Roma. Het gevolg is dat alleen de groep met de meeste achterstand als Roma wordt gezien, waardoor men niet weet dat je binnen de Roma ook verschillen hebt in opleiding en sociale positie.”

Wanneer Roma en Sinti bemiddeld worden naar een werkgever, wordt er volgens enkele van onze sleutelinformanten meestal direct vermeld wat iemands afkomst is. Deze manier van doen zou op zich als discriminerend kunnen worden aangemerkt, maar betrokkenen melden hier betere ervaringen mee te hebben dan wanneer de afkomst pas later aan het licht komt. Het komt nog steeds

voor dat Roma en Sinti voor een baan worden afgewezen op grond van bijvoorbeeld hun achternaam of hun adres op een woonwagenkamp.

5.8 –

Goederen en diensten

Wat betreft de levering van goederen en diensten aan Roma en Sinti blijken zich problemen voor te doen die samenhangen met hun woonomgeving. Sommige bedrijven weigeren aan bewoners van woonwagenkampen te leveren. Een andere mogelijkheid is dat zij dit alleen doen onder bijzondere voorwaarden. De klant moet bijvoorbeeld vooruit betalen of zelf de goederen af komen halen. Als argument voor deze vormen van ongelijke behandeling wordt veelal aangevoerd dat de aanbieders op grond van slechte ervaringen in het verleden hun personeel niet aan het risico van geweld of dreiging daarmee willen blootstellen en het gevaar van vervreemding van de goederen te groot achten. De Commissie Gelijke Behandeling (CGB) heeft in een zaak aangespannen door een woonwagenbewoner geoordeeld dat deze ongelijke behandeling tegenover alle woonwagenbewoners in Nederland niet gerechtvaardigd kan worden op grond van een enkele slechte ervaringen in het verleden.¹⁰¹ Het komt soms voor dat de weigering plaatsvindt aan de hand van ‘verdachte’ postcodes van de klant. Het uitsluiten van bepaalde postcodes van de dienstverlening wordt ‘redlining’ genoemd.¹⁰²

Bij het afsluiten van verzekeringen doen zich bij Roma en Sinti problemen voor omdat de groep als geheel gezien naar het oordeel van de verzekeraars een verhoogd risico oplevert.¹⁰³ Het gevolg is dat de premie wordt verhoogd of het woonwagenkamp wordt uitgesloten. Dit laatste gebeurt soms vanwege de hoge claims van enkele kampbewoners.¹⁰⁴ Een dergelijk indirect onderscheid naar woonbuurt is op grond van de Algemene Wet Gelijke Behandeling (AWGB) alleen toegestaan als het objectief gerechtvaardigd is.¹⁰⁵ Daarvoor is vereist dat het doel legitiem is en de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn. Concrete incidenten zijn ons alleen bekend ten aanzien van woonwagenbewoners, maar het lijkt ons vanzelfsprekend dat Roma en Sinti in woonwagens tegen dezelfde problemen aanlopen.

Een klacht die wel specifiek en veelvuldig door Roma en Sinti wordt geuit, is dat zij in winkels extra in de gaten worden gehouden.¹⁰⁶ Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door zowel de slechte reputatie als door het stereotype beeld van 'zigeuners' als dieven. Zo gaan twee van de vier klachten bij het Meldpunt Discriminatie Internet over uitlatingen die Roma en Sinti het etiket opplakken van crimineel en dief. Dit is een stereotype dat ook leeft onder winkeliers. Begrijpelijkerwijs proberen zij hun bedrijfsrisico te beperken en dus de kans op diefstal te verkleinen. Voor Roma en Sinti die geen kwaad van zins zijn, is het echter een onplezierige en discriminerende gewaarwording in de gaten te worden gehouden vanwege hun afkomst.

5.9 –

Overheidsbeleid

Uit de interviews valt op te maken dat Roma en Sinti relatief vaak een problematische relatie met overheidsinstanties hebben. Bij deze instanties zou vaak sprake zijn van een zekere angst voor Roma en Sinti alsmede onbegrip. Vooral mensen die veel met Roma en Sinti werken, klagen dat diverse instanties zoals jeugdzorg, sociale dienst en onderwijsinspectie vaak te bang zijn om tijdig in te grijpen bij problemen, terwijl ze dit bij andere personen wel zouden doen. Het gevolg is dat Roma en Sinti pas benaderd worden als het uit de hand dreigt te lopen. Vaak wordt dan meteen de hulp van politie of deurwaarder ingeroepen. Roma en Sinti voelen zich hierdoor gecriminaliseerd. De angst bij instanties zou worden gevoed door enkele incidenten van bedreiging door Roma en Sinti. De slechte relatie met instanties leidt er eveneens toe dat Roma en Sinti soms iemand anders voor hen laten bellen omdat personen met een Roma of Sinti familienaam niet te woord worden gestaan. Aangezien zij vaak grote families vormen, is er een groot risico hierbij personen te benadelen die zich in het geheel niet misdragen hebben.

Zoals gezegd, weten gemeentebambtenaren vaak niet goed wat ze met Roma en Sinti aan moeten. Volgens een informant heeft een ambtenaar Roma en Sinti in achterbuurten geplaatst, zodat ze zo min mogelijk last zouden hebben van discriminatie door buurtgenoten. Goedbedoeld wellicht, maar het is evidente achterstelling. Een andere informant gaf aan dat er in het algemeen weinig welzijnsprojecten voor Roma en Sinti worden opgezet, terwijl zij vanwege hun af-

gelegen woonlocaties vaak ook niet betrokken worden bij projecten voor de buurt. Een bijkomend probleem is dat Roma en Sinti in de meeste gemeenten een dermate kleine groep vormen, dat het nauwelijks mogelijk is speciaal voor hen voorzieningen op te zetten. Sommige gemeenten met een groter aantal Roma en Sinti ontwikkelen wel speciale projecten, zoals de gemeenten Ede (onderwijsproject) en Nieuwegein (inloopmiddag voor Roma vrouwen). Naar het oordeel van een aantal informanten worden dergelijke projecten vaak te snel beëindigd.

Het intrekken van de instellingssubsidie aan de Landelijke Sinti Organisatie door de rijksoverheid wordt door veel sleutelinformanten gezien als een bewijs dat de overheid de situatie van Roma en Sinti in Nederland onvoldoende serieus neemt.¹⁰⁷ Het is in hun ogen niet te begrijpen dat de regering in talloze Europese fora het belang van het voorkomen van achterstelling, sociale achterstand en armoede onder Roma onderschrijft,¹⁰⁸ maar op nationaal niveau het laat afweten.¹⁰⁹ Wij moeten constateren dat hier inderdaad sprake is van een opvallende discrepantie. Zo bleek het Ministerie van Justitie bij het aanbesteden van de Monitor Racisme niet bereid daarin aandacht te besteden aan de positie van Roma en Sinti. Het lijkt erop dat zij daarmee haar aangegane internationale (monitor) verplichtingen zelf niet nakomt.¹¹⁰

5.10 –

Politie en Justitie

Uit het onderzoek blijkt dat de verhouding tussen Roma en Sinti enerzijds en de politie anderzijds verre van optimaal is. Vanwege – al dan niet vermeende – criminaliteit komen Roma en Sinti veelvuldig met politie in aanraking. Zij voelen zich daarbij vaak zonder aanleiding door de politie gediscrimineerd. Zo hing de politie in Limburg in 1998 een pamflet op in een verzorgingstehuis waarin gewaarschuwd werd voor diefstal. De bewoners werden verzocht alert te zijn op zowel “ongure” als “zigeunerachtige types”. Meer recent kwam een Roma vrouw naar het politiebureau omdat zij zich door agenten gediscrimineerd voelde. Toen zij hiervan aangifte wilde doen, zo vertelde een van onze sleutelinformanten, zou zij van het bureau zijn weggestuurd. De onderlinge verhoudingen zouden verder op scherp worden gezet doordat regelmatig invallen worden gedaan op woonwagenvakanties,¹¹¹ waarbij volgens betrokkenen vaak een buitensporig grote politiemacht wordt ingezet.

Wij hebben enkele klachten vernomen over mogelijke onzorgvuldigheden bij de rechtsgang. Het zou gaan om vrijheidsberoving op onduidelijke gronden, toevoegingen door incapabele advocaten en bovenmatige straffen. De betreffende dossiers waren echter onvoldoende gedocumenteerd om hieraan conclusies te verbinden. Een ander incident dat ons gemeld werd, betreft een Roma jongen van twaalf die in Nuenen ten onrechte van een zedendelict werd verdacht. Hij zou niet volgens de regels van het jeugdstrafrecht zijn behandeld. Datzelfde lot trof een dertienjarig meisje dat betrappt werd op zakkenrollen.¹¹² De jongen zou bovendien in strijd met de regels niet ondervraagd zijn in zijn eigen taal: het Romanes. Na bemiddeling door een van onze sleutelinformanten werd hij weer vrijgelaten.

De afhandeling van het uitleveringsverzoek van de Verenigde Staten van Amerika aan de Nederlandse regering met betrekking tot de Roma familie Moro heeft bij velen – vooral uit humanitair oogpunt – tot verbazing geleid.¹¹³ De familie werd verdacht van diefstal in de VS en een groot aantal van hen heeft 28 maanden in Nederland vastgezet in afwachting van hun uitlevering. Nadat de rechter¹¹⁴ en de Minister van Justitie¹¹⁵ akkoord waren met de overdracht van de statenloze Roma, werd in de VS afgezien van verdere vervolging.¹¹⁶ Daarmee kwam de dreiging dat vader Moro langdurig van zijn hier verblijvende minderjarige kinderen gescheiden zou worden, te vervallen.

In 2003 deed zich een incident voor dat veel publiciteit heeft gekregen.¹¹⁷ Een Arnhemse Officier van Justitie werd aangeklaagd wegens discriminatie van Roma. Hij deed zijn omstreden uitlatingen tijdens een strafzaak, waarbij zes leden van een Roma familie uit Ede terechtstonden op verdenking van diefstal en oplichting. De Officier zei in zijn requisitoir het volgende:¹¹⁸ “In de gemeenschap van de Roma zigeuners wordt criminaliteit normaal gevonden. De Roma gemeenschap houdt zich bezig met criminaliteit, met strafbare feiten. Inbraken plegen wordt heel gewoon gevonden. Een paar uitzonderingen onder hen zijn niet crimineel. Alle anderen wél.” Direct na afloop van de zaak werd bij hem geverifieerd of hij de opmerkingen wel zo bedoeld had als hij ze had verwoord. De Officier bevestigde dit. Pas toen zijn uitspraken in de media verschenen en veel verontwaardigde reacties uitlokten, kwam er een persbericht waarin het Openbaar Ministerie liet weten “geenszins de mening te zijn toegedaan” dat een groot deel van de Roma gemeenschap crimineel is.¹¹⁹ Een dag later volgde een persbericht waarin de Officier zijn uitspraken nuanceerde en excuus aan-

bod.¹²⁰ Niettemin leidde dit incident tot vele verontwaardigde reacties van zowel Roma en Sinti zelf, als velen die zich op enigerlei manier bij de groep betrokken voelen. Daarnaast werden (straf)klachten ingediend door diverse belangenorganisaties, waaronder de Landelijke Sinti Organisatie en de Landelijke Stichting “Roma Emancipatie”.¹²¹ Op die manier gaven zij uiting aan de vele verontruste reacties die zij in korte tijd ontvingen. De Officier is na de aanklacht van de zaak gehaald. Begin 2004 heeft het Openbaar Ministerie besloten dat hij voor zijn uitspraken niet strafrechtelijk wordt vervolgd.¹²² Weliswaar waren de uitspraken beledigend, maar de bijzondere context waarin deze gedaan waren, namen volgens het Openbaar Ministerie het beledigende karakter in strafrechtelijke zin weg. Hierbij doelt het Openbaar Ministerie vooral op het ontbreken van het wettelijke vereiste van “opzet”. Het lijkt ons dat op grond van het zogenoemde voorwaardelijk opzetbegrip in deze zaak de Officier zich bewust had moeten zijn van het beledigende karakter van zijn uitlatingen en dat op grond daarvan aan het opzetvereiste is voldaan. Bovendien dient een Officier de schuld van de verdachte aan te tonen en geen bevolkingsgroep te veroordelen.

Deze zaak heeft de Roma en Sinti behoorlijk aangegrepen. Zij ervaren de kwetsende uitspraken als extra schokkend omdat ze gedaan zijn door een persoon in een publieke functie. Bovendien zouden ze niet op feiten gebaseerd zijn. Nog erger vinden zij dat de Officier in eerste instantie weigerde zijn woorden terug te nemen. Aangezien dergelijke uitspraken van een Officier niet tot vervolging leiden, vrezen zij dat het een vrijbrief vormt voor andere personen om hun vooroordelen over en afkeer van Roma en Sinti ongeremd te uiten. Op het extreemrechtse webforum Stormfront is deze vrees reeds bewaarheid.¹²³

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Een kern van de door ons gesignaleerde problemen ligt in de grote cultuurverschillen en het langdurig wederzijds onbegrip tussen de Roma en Sinti gemeenschap en de Nederlandse samenleving. Hierdoor is aan beide zijden een aanzienlijk wantrouwen ontstaan dat weer bijdraagt aan verdere vooroordelen en resulteert in ongelijke behandeling. Roma en Sinti zien zichzelf niet als ‘burgers’ en wensen dit over het algemeen ook niet te worden. Zij wijken in zoverre van andere minderheidsgroepen af, dat zij van oudsher geen ‘burgerlijke carrière’ ambiëren en dus minder gevoelig zijn voor hulp en aanwijzingen om dit te bereiken. De hoge werkloosheid en criminaliteit dragen evenmin bij aan integratie. Bovendien sluit hun manier van leven slecht aan bij de moderne post-industriële samenleving.

De maatschappelijke positie van Roma en Sinti in Nederland is zorgelijk. De achterstanden in de deelname aan het onderwijs en aan de arbeidsmarkt zijn aanzienlijk en overstijgen die van andere minderheidsgroepen ruimschoots. Er is gebrek aan voldoende woonwagendplaatsen, hetgeen voor Roma en Sinti die in een woonwagen leven tot problemen bij huisvesting leidt.

De Nederlandse samenleving heeft bovendien een negatief en stereotiep beeld van ‘zigeuners’. Zij worden vaak als bedreigend ervaren. De negatieve opvattingen over deze bevolkingsgroep leiden bijna vanzelfsprekend tot achterdocht en achterstelling. De overheid is niet bij machte geweest die ontwikkeling te keren, soms zelf integendeel. De broze verhouding tussen Roma en Sinti enerzijds en overheden anderzijds is mede beïnvloed door hun vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Roma en Sinti lijken welhaast gewoon te zijn dat zij achtergesteld worden. Incidenten of klachten worden vrijwel niet gemeld. Uit ons onderzoek blijkt evenwel dat achterstelling op de belangrijke maatschappelijke terreinen in de periode 2002-2003 voorkomt. Veelal betreft het mechanismen die niet tot een enkel incident leiden, maar die structurele vormen van onderscheid tot gevolg hebben, bijvoorbeeld doordat de criteria die uitsluiting veroorzaken in het acceptatie- of selectiebeleid zijn opgenomen.

Bij het aanwijzen van woonwagenlocaties voor Roma en Sinti blijkt soms bewust voor een onaantrekkelijke omgeving gekozen te worden. Verschillende motieven spelen hierbij een rol, waaronder vaak het voorkomen van problemen en discriminatie. Het resultaat van deze handelwijze is evenwel dat ook de overheid zich schuldig maakt aan achterstelling.

Door het onvoldoende ter beschikking stellen van standplaatsen maakt de overheid het de Roma en Sinti onmogelijk hun culturele identiteit te behouden. Op deze wijze wordt de verplichting geschonden om zonder onderscheid naar etnische afkomst in huisvesting te voorzien, zoals vastgelegd in de Europese Rasrichtlijn.

In het onderwijs is de quotaregeling voor de toelating van Roma en Sinti leerlingen een voorbeeld van structureel onderscheid. Een ander probleem is de coulantte of wellicht onverschillige houding ten opzichte van het schoolverzuim. Door het niet naleven van de regels lijkt de gemeenschap bevoorrecht te worden, terwijl het uiteindelijke resultaat ook door betrokken zelf alleen maar als negatief kan worden ervaren. Separaat onderwijs voor Roma en Sinti leerlingen dient vanuit het oogpunt van gelijke behandeling en integratie afgewezen te worden.

Op alle terreinen spelen zowel slechte ervaringen als vooroordelen een belangrijke rol bij het ontstaan van een negatieve houding die makkelijk uitmondt in achterstelling. Zo speelt op het gebied van arbeid niet alleen het lage opleidingsniveau Roma en Sinti parten, maar ook de beeldvorming die werkgevers jegens deze bevolkingsgroep hebben. Vooral kleine werkgevers weigeren relatief vaak Roma en Sinti.

In winkels voelen veel Roma en Sinti zich vaak niet welkom omdat zij menen te worden bejegend als potentiële dieven. Gezien de (relatief) hoge criminaliteit is dat niet geheel onbegrijpelijk, maar niettemin wordt het door velen ervaren

als beledigend en discriminerend. Daarnaast verloopt de levering van goederen en diensten op woonwagencampen vaak problematisch. Voorzorgsmaatregelen om het bedrijfsrisico te beperken voldoen niet altijd aan het beginsel van gelijke behandeling.

Ook het beleid van de overheid lijkt in belangrijke mate gebaseerd te zijn op negatieve ervaringen. Dat leidt niet alleen tot wantrouwen en terughoudendheid, maar ook tot achterstelling. Met name wringt dat de overheid haar verplichtingen jegens Roma en Sinti wel in de buitenlandse politiek uitdraagt, maar niet in haar binnenlandse politiek waarmaakt.

Het beeld dat bij politie en justitie over Roma en Sinti leeft, wordt in belangrijke mate ingekleurd door degenen die zich misdragen. Het gevolg van deze negatieve beeldvorming is dat Roma en Sinti vaak met vooringenomenheid bejegend worden. Het incident met de Arnhemse Officier van Justitie heeft die vooringenomenheid alleen maar versterkt.

Het voorkomen van achterstelling betekent dat het gelijkheidsbeginsel gerespecteerd moet worden. Het is een wijdverbreid misverstand dat hiermee bedoeld zou worden dat iedereen gelijk is. Juist het gelijkheidsbeginsel beoogt recht te doen aan de verschillen die er tussen (groepen) mensen kunnen zijn. Dat betekent dat het respecteren van gelijke behandeling soms een verschillende behandeling kan rechtvaardigen. Dergelijke verschillen dienen dan wel tot doel te hebben om gelijkheid te bereiken. Voor het toegeven aan angst of vrees is daarbij geen plaats. Bij achterstelling of ongelijke behandeling hoeft er overigens geen sprake te zijn van discriminerende bedoelingen. Soms zijn de motieven goedbedoeld, maar werken zij in de praktijk averechts.

Het gebrek aan systematische gegevens roept de vraag op waarom de overheid Roma en Sinti niet beter probeert te monitoren. Tot slot moet worden opgemerkt dat de verantwoordelijkheid voor een gemarginaliseerde bevolkingsgroep niet uitsluitend bij hen zelf kan worden gelegd, terwijl de overheid een aanzienlijke rol heeft gespeeld (en speelt) bij die marginalisering.

6.2 –

Aanbevelingen

1. De Landelijke Vereniging van Anti Discriminatie Bureaus en Meldpunten en de Anti-Discriminatie Bureaus (ADB's) dienen Roma en Sinti als separate groep in hun klachtenregistraties op te nemen. Tevens verdient het aanbeveling de bekendheid van ADB's bij de Roma en Sinti te vergroten.
2. Het Landelijk Expertise Centrum Discriminatie van het Openbaar Ministerie en het Landelijk Bureau Discriminatiezaken van de Politie worden aanbevolen voor zover mogelijk in hun registraties aan te geven in hoeverre Roma of Sinti zich als klager tot hen hebben gewend.
3. De registratie en documentatie van achterstelling van Roma en Sinti dient ook door de gemeenschap zelf ter hand genomen te worden. Het is wenselijk de landelijke belangenorganisaties hierbij een belangrijke rol te laten spelen. Samenwerking tussen de verschillende organisaties ligt hierbij voor de hand.
4. Prioriteit bij het voorkomen van achterstelling dient te liggen op het weg nemen van bestaande vooroordelen en het zo mogelijk voorkomen van nieuwe. Daartoe dient de overheid in samenwerking met landelijke en lokale belangenorganisaties van Roma en Sinti zich zowel te richten tot de 'burgermaatschappij' als tot de gemeenschappen van Roma en Sinti zelf.
5. Het is van belang dat de wederzijds negatieve beeldvorming tussen politie en justitie enerzijds en de Roma en Sinti anderzijds doorbroken wordt. Immers, vanuit het wederzijdse wantrouwen worden vooroordelen alleen maar bevestigd. Door het organiseren van een periodiek overleg tussen buurtregisseurs en vertegenwoordigers van Roma en Sinti kan deze negatieve spiraal doorbroken worden en kunnen toekomstige problemen voorkomen worden.
6. In het kader van het creëren van gelijke kansen is het onderwijsbeleid voor Roma en Sinti van het allergrootste belang. Benadrukt moet worden dat het hierbij gaat om rechten en verplichtingen. Met verschillen kan slechts rekening worden gehouden in zoverre dat tot dezelfde opleidingskansen leidt. Selectieve toelating, toegeven aan schoolverzuim en separaat onderwijs dienen te worden afgewezen omdat het in strijd is met het beginsel van gelijke behandeling.

7. De rijksoverheid is verantwoordelijk voor het beschikbaar stellen van voldoende standplaatsen. Indien zij hierin tekort schiet, wordt daarmee de Europese verplichting geschonden om zonder onderscheid naar etnische afkomst in huisvesting te voorzien.

8. De rijksoverheid dient de door haar aangegane internationale verplichtingen jegens Roma en Sinti ook in eigen land na te komen en zich in te spannen om de marginale positie van deze bevolkingsgroep weg te nemen. Gezien het opgelopen wederzijdse wantrouwen dient het verbeteren van die positie ook een maatschappelijk belang.

Noten

1. J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme en extreem rechts*; vierde rapportage, Amsterdam: Anne Frank Stichting 2001, p. 118-120.
2. Artikel 1 lid 1 IVUR.
3. CGB 1999-17.
4. www.cbs.nl/nl/publicaties/publicaties/algemeen/index/index1119.pdf, p. 25 (24-06-2004).
5. Zie paragraaf 4.1.
6. CGB 1999-65.
7. J. Boom, 'Heimwee naar de horizon', *De Groene Amsterdammer* 2000-9, p. 10-12.
8. A. Cottaar, L. Lucassen & W. Willems, *Mensen van de reis. Woonwageneigenaren en zigeuners in Nederland 1868-1995*, Zwolle: Waanders 1995, p. 10.
9. J. Boom, 'Heimwee naar de horizon', *De Groene Amsterdammer* 2000-9, p. 10-12.
10. J. Overbekking, A. Hahn & R. Geerts, 'Concessies en compromissen: de maatschappelijke positie van Nederlandse zigeuners', in: P. Hovens & R. Dahler (red), *Zigeuners in Nederland. Cultuur, geschiedenis en beleid*. Nijmegen: Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie 1988, p. 202-203.
11. www.auschwitz.nl (18-05-2004).
12. J.A. Goldston, *A future for Roma rights?* Te vinden op www.eumap.org (27-01-2004).
13. N. Bogaart, P. van Eeuwijk & J. Rogier, *Zigeuners. De overleving van een reizend volk*. Amsterdam: Elsevier 1980, p. 28.
14. L. Lucassen, *En men noemde hen zigeuners. De geschiedenis van Kalderash, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland (1750-1944)*. Amsterdam: Stichting Beheer I.I.S.G./SDU Uitgeverij 1990, p. 17.
15. J. Boom, 'Heimwee naar de horizon', *De Groene Amsterdammer* 2000-9, p. 10-12.
16. N. Bogaart, P. van Eeuwijk & J. Rogier, *Zigeuners. De overleving van een reizend volk*. Amsterdam: Elsevier 1980, p. 42-43.
17. L. Lucassen, *En men noemde hen zigeuners. De geschiedenis van Kalderash, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland (1750-1944)*. Amsterdam: Stichting Beheer I.I.S.G./SDU Uitgeverij 1990, p. 128.
18. W. Willems & L. Lucassen, *Ongewenste vreemdelingen*. 's Gravenhage: SDU Uitgeverij 1990, p. 17.

19. P. Öfner & M. Rooker, 'Van schooien om brood tot het eisen van respect. De naoorlogse behandeling van Sinti en Roma', in: H. Piersma (red), *Mensenheugenis. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Getuigenissen*. Amsterdam: Bert Bakker 2001, p. 75.
20. W. Willems & L. Lucassen, *Ongewenste vreemdelingen*. 's Gravenhage: SDU Uitgeverij 1990, p. 19.
21. Paragraaf 3.4.
22. P. Hovens & L. Weiss, 'Sinti en Roma anno 2002', in: P. Jorna (red), *Terug naar Auschwitz. Een gedenkwaardige reis van Nederlandse Sinti en Roma*. Utrecht: Forum 2002, p. 19-20.
23. Idem.
24. W. Willems & L. Lucassen, *Ongewenste vreemdelingen*. 's Gravenhage: SDU Uitgeverij 1990, p. 75.
25. Zie *Samen!* 2003, nr. 2, p. 7 en ook *Contrast* 11 november 1999.
26. Door Roma en Sinti ook wel aangeduid met de term 'gadje'.
27. K. Sikkema, *Sinti en Roma in Nederland, Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland*. Amsterdam: Dokters van de Wereld februari 2004, p. 5.
28. P. Öfner & M. Rooker, 'Van schooien om brood tot het eisen van respect. De naoorlogse behandeling van Sinti en Roma', in: H. Piersma (red), *Mensenheugenis. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Getuigenissen*. Amsterdam: Bert Bakker 2001, p. 77-79.
29. Idem, p. 88-93.
30. Museumplein te Amsterdam, onthuld op 25 november 1978. Dit zou het eerste Roma en Sinti monument ter wereld zijn.
31. Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma, postbus 1282, 5004 BG Tilburg.
32. *Contrast* 23 april 2004.
33. H. Meijers, H. Poeth & B. De Rooij, 'Rechtsproblemen van buitenlandse zigeuners', in: P. Hovens & R. Dahler (red), *Zigeuners in Nederland. Cultuur, geschiedenis en beleid*. Nijmegen: Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie 1988, p. 285.
34. W. Willems & L. Lucassen, *Ongewenste vreemdelingen*. 's Gravenhage: SDU Uitgeverij 1990, p. 77.
35. Idem, p. 65-74.
36. H. Meijers, H. Poeth & B. De Rooij, 'Rechtsproblemen van buitenlandse zigeuners', in: P. Hovens & R. Dahler (red), *Zigeuners in Nederland. Cultuur, geschiedenis en beleid*. Nijmegen: Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie 1988, p. 284-285.
37. W. Willems & L. Lucassen, *Ongewenste vreemdelingen*. 's Gravenhage: SDU Uitgeverij 1990, p. 77.
38. Zie *Allochtonen in Nederland 2003*, CBS: Voorburg/Heerlen 2003, maar hetzelfde geldt voor 2002 en 2001.
39. Kamerstukken II, 2002/03, 28 612, nr. 2, p. 4.
40. Landelijke Sinti Organisatie, Oranjestraat 75a, 5682 CB Best, tel. 0499-379471, fax 0499-377868, e-mail landelijke.sinti-organisatie@planet.nl.

41. J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Mapping Exercise*, Amsterdam: DUMC, February 2001, p. 2. In de *Maanstatistiek van de bevolking* van het CBS over mei 2000 wordt hetzelfde aantal genoemd.
42. *Jaarboek van de multiculturele Samenleving 2000*, Utrecht: Forum 2001, p. 53.
43. J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme en extreem rechts*; vierde rapportage, Amsterdam: Anne Frank Stichting 2001, p. 118.
44. H.M.A.G. Smeets e.a., *Jaarboek Minderheden 2003*, Houten/Mechelen: Bohn Stafleu van Loghum; 's Gravenhage: sdu/Koninklijke Vermande 2003, p. 80.
45. K. Sikkema, *Sinti en Roma in Nederland, Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland*. Amsterdam: Dokters van de Wereld, februari 2004, p. 4.
46. www.cbs.nl (24-06-2004).
47. Zie ook paragraaf 3.3.
48. De schatting van enkele duizenden door Hovens en Weiss (zie noot 22) lijkt ons aan de hoge kant.
49. *Monitor maatschappelijke en economische positie woonwagewoners*, Cebeon, februari 2002, p. 6.
50. Zie paragraaf 3.3.
51. Landelijke Roma Stichting "Roma Emancipatie" Nederland, Gerrit van der Veenplein 12, 5348 RG Oss, tel. of fax 0412-651346.
52. Met name Lalla Weiss als woordvoester van de LSO.
53. L. de Goei, 'Lau Mazirel en de Woonwagenwet van 1968', in: P. Hovens & R. Dahler (red), *Zigeuners in Nederland. Cultuur, geschiedenis en beleid*. Nijmegen: Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie 1988, p. 156.
54. A. Cottaar, L. Lucassen & W. Willems, *Mensen van de reis. Woonwagewoners en zigeuners in Nederland 1868-1995*. Zwolle: Waanders 1995, p. 66-67.
55. Hierop komen we terug in paragraaf 5.5.
56. Y. van der Ree, A. van der Hurk & R. Timmermans, *Als niet kan wat moet, moet wat kan. Handreiking ter bestrijding van het schoolverzuim onder woonwagen- en zigeuner kinderen*. 's Hertogenbosch: KPC Groep 2001, p. 3.
57. Idem, p.8.
58. Paragraaf 5.6.
59. M. Hulsen & L. Mulder, *Kinderen van woonwagewoners en zigeuners in het basisonderwijs*, Nijmegen: ITS 2003.
60. Zie paragraaf 5.7.
61. K. Sikkema, *Sinti en Roma in Nederland, Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland*. Amsterdam: Dokters van de Wereld februari 2004, p. 11.

62. J. Overbekking, A. Hahn & R. Geerts, 'Concessies en compromissen: de maatschappelijke positie van Nederlandse zigeuners', in: P. Hovens & R. Dahler (red), *Zigeuners in Nederland. Cultuur, geschiedenis en beleid*. Nijmegen: Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie 1988, p. 214.
63. J. Overbekking & P. van Daal, *Over eigen wegen. Evaluatie van de Landelijke Sinti Organisatie*. Tilburg: PON Instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant 2003, p. 11. Zie voor de adresgegevens van de LSO noot 40.
64. Idem p. 24.
65. Zie voor de adresgegevens noot 51.
66. Per 1 september 2002 is het Landelijk Bureau Discriminatiezaken van de Politie (LBD) van start gegaan, maar deze beschikt nog niet over landelijke cijfers.
67. CGB 2003-105.
68. Zie Bijlage I voor de lijst met gesprekspartners.
69. Zie Bijlage II voor de gestructureerde vragenlijst.
70. M.A.J. Leenders, Procesrecht en handhaving van de AWGB, in: *Gelijke behandeling: oordelen en commentaar 1999*, T. Loenen (red.), Deventer: Kluwer 2000, p. 69.
71. Zie hierover *Utrechts Nieuwsblad* 31 mei 2003.
72. K. Sikkema, *Sinti en Roma in Nederland, Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland*. Amsterdam: Dokters van de Wereld februari 2004, p. 10.
73. Zie ook de kamervragen Aanhangsel Handelingen II, 2002/03, nr. 32 en nr 199.
74. *Eindhovens Dagblad* 8 oktober 2003.
75. ANP 20 juli 2002.
76. *de Volkskrant* 31 juli 2002.
77. *Utrechts Nieuwsblad* 24 augustus 2002.
78. *NRC Handelsblad* 3 augustus 2002.
79. J. van Donselaar & P.R. Rodrigues, *Monitor racisme en extreem rechts*; vierde rapportage, Amsterdam: Anne Frank Stichting 2001, p. 118-120.
80. *Utrechts Nieuwsblad* 25 oktober 2002.
81. *De Telegraaf* 5 februari 2003.
82. *Haarlems Dagblad* 20 maart 2003.
83. *Eindhovens Dagblad* 20 januari 2003.
84. Zie bijvoorbeeld *Eindhovens Dagblad* 20 januari 2003.
85. *HP/De Tijd* 11 juli 1997 (Weert op wielen).
86. *Noord-Hollands Dagblad* 20 november 2003.
87. Zie bijvoorbeeld D. M. Robinson, *Environmental Racism: Old Wine in a New Bottle* te vinden op <http://www.wcc-coe.org/wcc/what/jpc/echoes/echoes-17-02.html> (16-06-2004).
88. Richtlijn 2000/43/EG *PbEG* 2000, L 180/22.
89. Art. 3 sub h Rasrichtlijn.

90. Zie ook *Report on the situation of fundamental rights in the European union in 2003*, January 2004, p. 105.
91. CGB 2003-105.
92. Zie ook CGB 2001-99.
93. Zie ook de noot van Rodrigues bij dit oordeel in *NJCM-Bulletin* 2004, nr. 2, p. 211-223.
94. Zie ook paragraaf 4.5.
95. Aanhangsel Handelingen II, 2002/03, nr. 1614.
96. A. Cox, De glazen bol is leeg! *TOON* 2003, nr. 8 (www.toon.nl).
97. Bijvoorbeeld in de Amsterdamse Bijlmermeer. Zie *Het Parool* 29 november 2002 en *Vrij Nederland* 12 december 2002.
98. Zie het persbericht van de European Roma Rights Center van 6 mei 2004 (www.errc.org).
99. K. Sikkema, *Sinti en Roma in Nederland, Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland*. Amsterdam: Dokters van de Wereld februari 2004, p. 11.
100. M. Beijering, 'Stichting Romene Sinti', in: *De grote kleine-kansen atlas*, P. Voogd (red.), Den Haag: Landelijk Centrum Opbouwwerk 2003, p. 95.
101. CGB 1999-65.
102. P.R. Rodrigues, *Anders niets? Discriminatie naar ras en nationaliteit bij consumenten-transacties*. Lelystad: Koninklijke Vermande 1997, p. 154.
103. *De Telegraaf en Het Financiële Dagblad* van 23 oktober 2003.
104. P.R. Rodrigues, *Anders niets? Discriminatie naar ras en nationaliteit bij consumenten-transacties*. Lelystad: Koninklijke Vermande 1997, p. 29 en zie CGB 2004-15.
105. Artikel 2 lid 1 AWGB.
106. J. Overbekking & C. van der Steen, 'Woonwagengewoners, Sinti en Roma: ontwikkeling en perspectieven', *Scoop* 2002, afl. 2, p. 13.
107. Zie ook *Eindhovens Dagblad* 23 september 2003.
108. Zie onder meer Recommendation Rec(2001)17 van de Raad van Europa (27 november 2001) en Decicision 566 van de OVCE(27 november 2003).
109. Zie ook de aandacht voor Roma in verband met de uitbreiding van de Europese Unie, Kamerstukken II, 2002/03, 23 987, nr. 29.
110. Zie General Recommendation on Discrimination against Roma (no 27) van de CERD (16 augustus 2000).
111. *Eindhovens Dagblad* 16 januari 2003.
112. *NRC Handelsblad* 10 juli 2002.
113. *de Volkskrant* 3 september 2002.
114. Rb Den Haag 28 augustus 2003, LJN-nummer AI 1543.
115. *de Volkskrant* 20 augustus 2003.

116. *NRC Handelsblad* 24 september 2003.
117. Zie onder meer *De Gelderlander* 15 mei 2003, *NRC Handelsblad* 16 mei 2003 en *Vrij Nederland* 24 mei 2003.
118. ANP 15 mei 2003.
119. *Eindhovens Dagblad* 16 mei 2003 en zie de persberichten van het parket Arnhem van 15 en 16 mei 2003.
120. Zie het vervolgersbericht van het parket Arnhem van 16 mei 2003.
121. *de Volkskrant* 16 mei 2003.
122. *NRC Handelsblad* 14 januari 2004 en zie www.om.nl/info/nieuws.php?p=pg&id=2232 (14-06-2004).
123. Zie www.stormfront.org/archive/t-112445 (18-06-2004).

Lijst sleutelinformanten

1. *Gjunler Abdula* – Voorzitter Landelijke Roma Stichting “Roma Emancipatie” te Oss
2. *Dirck van Bekkum* – Toegepast antropoloog en adviseur op het gebied van intercultureel werken bij Adviesbureau MOIRA CTT te Utrecht
3. *Henk van Beurden* – Consulente reïntegratiebedrijf Pluspunt te Eindhoven
4. *Ad van den Breekel* – Consulente reïntegratiebedrijf Pluspunt te Eindhoven
5. *Peter Jorna* – Beleidsmedewerker Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling te Utrecht
6. *Leo Lucassen* – Universitair hoofddocent Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam
7. *René Mennens* – Consulente woonwagengerief bij welzijnsinstelling Trajekt te Maastricht
8. *Door Merzel* – Leidster welzijnsproject voor Roma in de gemeente Nieuwegein
9. *Roel Nuss* – Consulente woonwagengerief bij welzijnsinstelling Trajekt te Maastricht
10. *Jos Overbekking* – Onderzoeker en medewerker Prisma Brabant te Tilburg
11. *Marcia Rooker* – Jurist, gepromoveerd op de internationale juridische bescherming van Roma en Sinti in Europa
12. *Bluma Schattevoet* – Schrijfster en woordvoerster Sinti
13. *Marga Veenstra* – Onderwijsconsulente Steunpunt zigeuner- en woonwagengerief gemeente Utrecht
14. *Josephine Verspaget* – Roma deskundige bij de PvdA en voorzitter van de Raadkamer projecten van de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma
15. *Kokalo Weiss* – Leider Koninklijk Zigeunerorkest Tata Mirando
16. *Lalla Weiss* – Woordvoerster Landelijke Sinti Organisatie te Best
17. *Zoni Weisz* – Adviseur Roma en Sinti aangelegenheden
18. *Jan Marinus Wiersma* – Lid van het Europees Parlement voor de PvdA
19. *Jan van der Zandt* – Pastor Landelijk Woonwagengerief Nederland te Den Bosch

Vragenlijst interviews

1. Wat is uw beroep of functie en bij welke organisatie?
2. In welke hoedanigheid bent u betrokken bij de Roma en Sinti gemeenschap?
3. Sinds wanneer houdt u zich met hen bezig?
4. Wat zijn momenteel uw werkzaamheden met betrekking tot deze gemeenschap?
5. Hoe zou u de Roma en Sinti onderverdelen in groepen?
6. Waarin verschillen de Roma en de Sinti van elkaar?
7. Hoe belangrijk is dit onderscheid (meer verschillen of meer overeenkomsten)?
8. Hoe is het contact tussen de groepen onderling?
9. Hoeveel Roma en Sinti denkt u dat er momenteel in Nederland zijn?
10. Kunt u geografische informatie geven over de verschillende groepen in Nederland?
11. Hoe zou u de sociale positie van de verschillende groepen beschrijven?
12. Kent u incidenten of klachten over discriminatie van Roma en Sinti in Nederland uit de afgelopen jaren? (wanneer, door wie gepleegd en op welk terrein)
13. Is er naar uw idee sprake van (al dan niet structurele) discriminatie of achterstelling van Roma en Sinti in Nederland?
14. Heeft u een idee waarom er zo weinig klachten van Roma en Sinti bekend zijn bij reguliere instanties?
15. Denkt u dat het mogelijk is een klachtenmeldpunt te vormen waar de groepen zelf zich in kunnen vinden, of wijkt dit hoe dan ook te veel af van hun eigen gebruiken?
16. Heeft u nog tips met betrekking tot personen die wij voor het onderzoek zouden kunnen interviewen?

Verschenen in de reeks Monitor racisme en extreem-rechts

Rapportages

1. Monitor racisme en extreem-rechts, eerste rapportage. Jaap van Donselaar, Leiden: Rijksuniversiteit Leiden 1997.
2. Monitor racisme en extreem-rechts, tweede rapportage: media. Jaap van Donselaar, Fanda Claus en Carien Nelissen, Leiden: Universiteit Leiden 1998.
3. Monitor racisme en extreem-rechts, derde rapportage. Jaap van Donselaar, Leiden: Universiteit Leiden 2000.
4. Monitor racisme en extreem-rechts, vierde rapportage. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, Leiden: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2001.
5. Monitor racisme en extreem-rechts, vijfde rapportage. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2002.

Cahiers

1. Racistisch en extreem-rechts geweld in 2002. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2003.
2. Opsporing en vervolging in 2002. Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2003.
3. Roma en Sinti. Peter R. Rodrigues en Maaïke Matelski, Amsterdam: Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden 2004.

